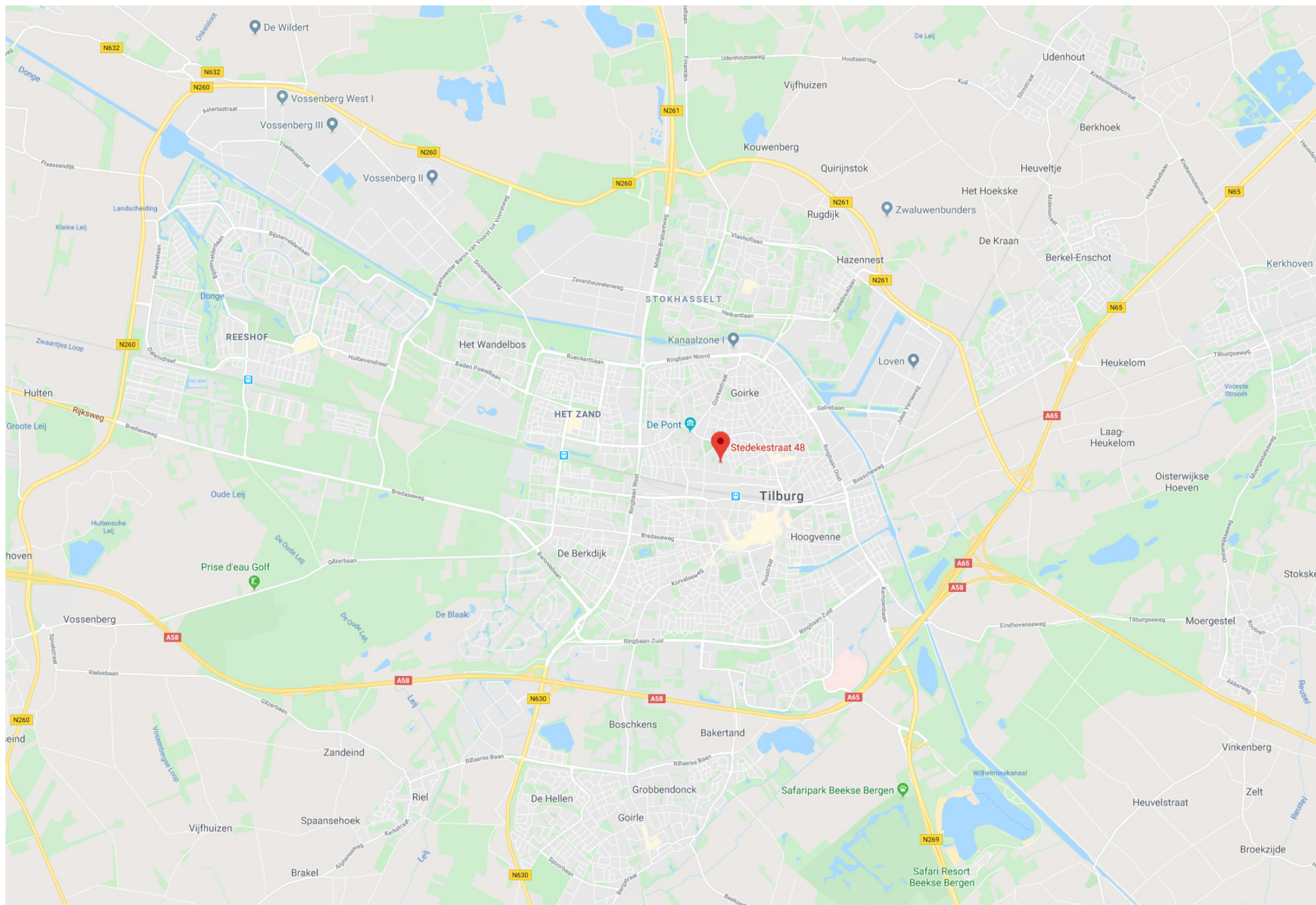

John van Lierop

ARCHITECTUUR BOUWHISTORIE RESTAURATIE

Catalonië, Stedekestraat 48, Tilburg
bouwhistorische rapportage

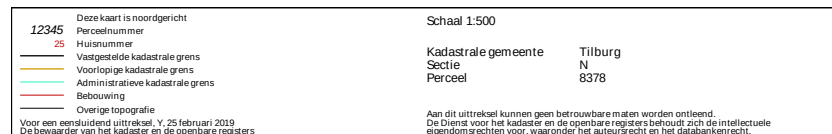
**Catalonië, Stedekestraat 48, Tilburg
bouwhistorische rapportage**

Luchtfoto, Omgeving Tilburg. Ruimtelijkeplannen.nl (2020)

Inhoudsopgave

7	1. Algemene gegevens	61	4.1.2	Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden
7	1.1. Objectgegevens	61	4.1.3	Architectuurhistorische waarden
9	1.2. Voorwoord	63	4.1.4	Bouwhistorische waarden
9	1.3. Inleiding	63	4.1.5	Cultuurhistorische waardenstelling tuinmuur Clarissenklooster
11	1.4. Bescherming	65	4.2	Interne waardestelling
13	2. Bouwgeschiedenis	65	4.2.1	Hoge monumentwaarde
13	2.1. Situatie en context	65	4.2.2	Positieve monumentwaarde
17	2.2. Gebruiksgeschiedenis	66	4.2.3	Indifferente monumentwaarde
23	2.3. Bouwgeschiedenis	66	4.2.4	Interne waardestelling Tuinmuur van Clarissenklooster
23	2.3.1 1899-1900	67	5.	Aanbevelingen
25	2.3.2 1901	67	5.1	Algemene aanbevelingen
25	2.3.3 1906	67	5.2	Specifieke aanbevelingen
25	2.3.4 1908	69	6.	Literatuur- en bronnenoverzicht
27	2.3.5 1917			
29	2.3.6 1918			
29	2.3.7 1929			
31	2.3.8 1964			
31	2.3.9 na 1964			
33	2.4. Tuinmuur van Clarissenklooster			
37	3. Beschrijving			
37	3.1. Situatie en ruimtelijke context			
37	3.2. Exterieur			
37	3.2.1 Bouwmassa			
39	3.2.2 Gevels			
43	3.2.3 Tuinmuur van Clarissenklooster			
47	3.2.4 Constructie			
51	3.3. Interieur			
51	3.3.1 Kelder			
51	3.3.2 Begane grond			
59	3.3.3 Verdieping / Zolder			
59	3.3.4 Losse inboedel			
61	4. Waardestelling			
61	4.1 Cultuurhistorische waardestelling			
61	4.1.1 Algemeen historische waarden			

Zicht op Stedekestraat 48, waarschijnlijk nog voor de brand van december 2016. RAT 39559

1.2. Voorwoord

Het pand Stedekestraat 46-48 maakt indruk in de kleinschalige straat. De bebouwing is divers en getuigt van een interessante geschiedenis die hier nog gevoeld wordt. Het fabriekspand is ingeklemd tussen kleinschalige woonbebouwing en grenst aan de achterzijde aan de tuinmuren van het voormalige Clarissenklooster dat reeds als woongebouw is omgebouwd. Vanwege de architectonische gaafheid tussen de vaak verbouwde woningen is het gebouw opmerkelijk te noemen. Nu het gebouw recent door de voormalige gebruiker, glasverpakkingenhandel Catalonië is verlaten en leeg staat worden er plannen gemaakt voor herontwikkeling van het terrein en delen van de gebouwen. Om het toekomstige woongebied aan de omgeving te hechten wordt er onderzocht of de achterliggende tuinmuur van de kloostertuin aangepast kan worden. Die muur maakt onderdeel uit van het rijksmonumentale complex 'Clarissenklooster'. Door de initiatiefnemer MVO 09 b.v. is ons gevraagd om een bouwhistorische verkenning uit te voeren naar het fabrieksgebouw (hierna te noemen 'fabriek' of 'Catalonië') en de kloostermuur. Dit document zal als resultaat van het onderzoek dienen om in de vergunning-procedures de werkzaamheden te kunnen toetsen aan de monumentale waarden van de objecten.

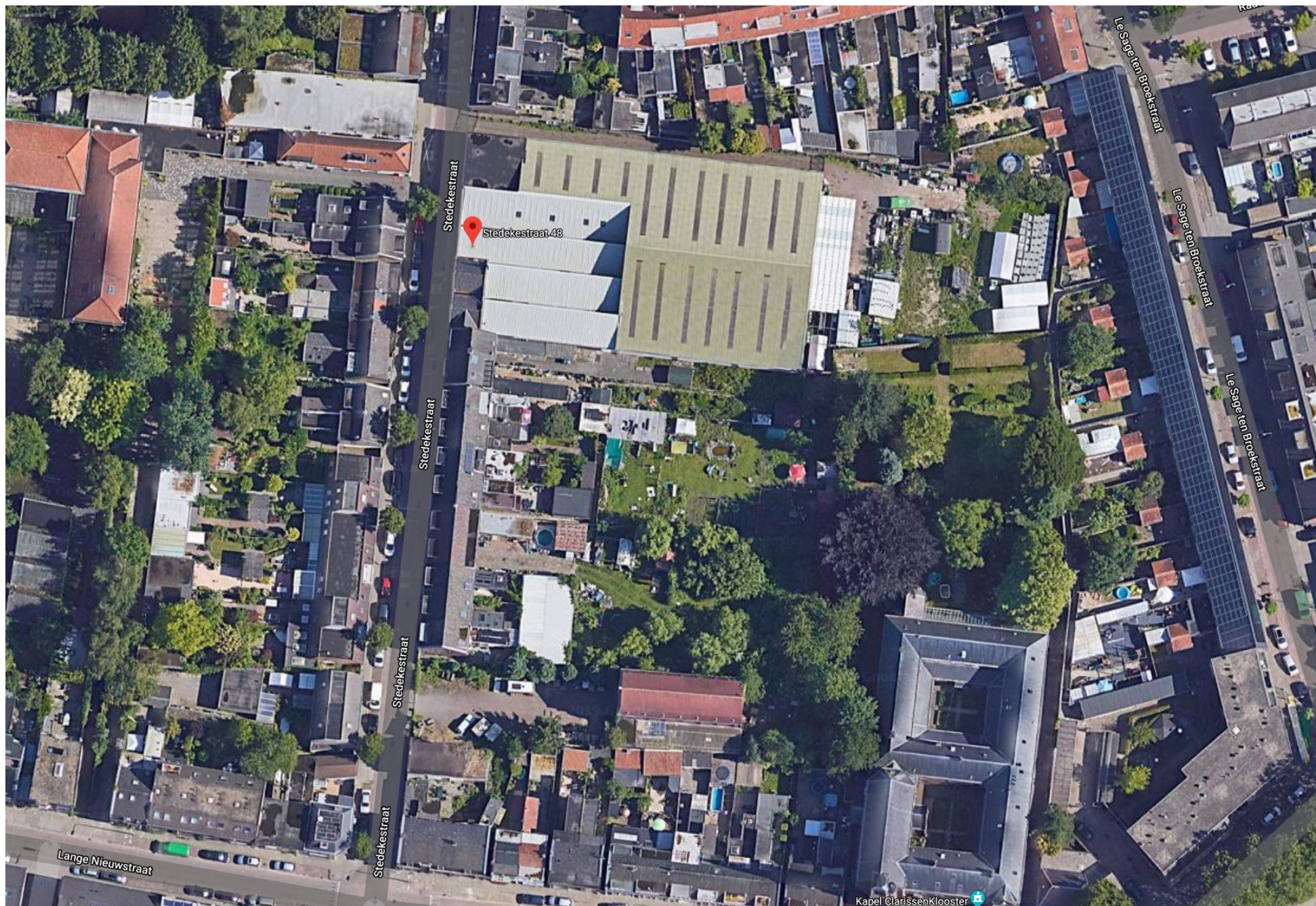
Tijdens het bouwhistorisch onderzoek hebben we getracht de specifieke bouwhistorie van het pand te ontrafelen. Naast de beschrijving van de bouwgeschiedenis biedt het rapport ook inzicht in de aanwezigheid en de waarde van de afzonderlijke monumentale onderdelen. In de waardestelling komt ook de 'speelruimte' voor mogelijke aanpassingen in beeld. Binnen de monumentale kaders kan het pand aangepast worden aan de persoonlijke eisen of nieuwe functies. De waardestelling in dit rapport is niet op de bouwtechnische toestand, eventuele gebruikersbelangen of financiële aspecten gebaseerd maar op de waarde die de onderdelen vanuit de bouwhistorie van dit pand vertegenwoordigen.

Voor het vertrouwen in de opdracht, de getoonde interesse in de bouwhistorie willen we onze opdrachtgever, MVO 09 b.v. (Magis Vastgoed) en architect Martijn Honselaar van Ontwerplab bedanken.

1.3. Inleiding

De bouwhistorische opname en dit rapport zijn uitgevoerd en opgezet op basis van de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek 2009. De diepgang van het onderzoek beperkt zich tot een bouwhistorische verkenning of 'quick-scan' van het hoofdgebouw en de achtergelegen kloostermuur. Het doel van het bouwhistorisch onderzoek is om inzicht te krijgen in de ontwikkelingsgeschiedenis van het monumentale of beeldbepalende gebouw en zijn omgeving. Door een beschrijving en een beschouwing van de afzonderlijke onderdelen in verhouding tot het geheel wordt er inzicht verkregen in de monumentale- en cultuurhistorische waarden. Dit rapport met waardestelling kan opgevat worden als inspiratie voor de komende herbestemming / ruimtelijke veranderingen en kan daarnaast voor ruimtelijke procedures een toetsingskader bieden voor de bouwkundige en visuele ingrepen.

De objecten worden achtereenvolgens op specifieke onderdelen, van groot naar

Complexnummer: 521081

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 21
F 033 421 77 99
E info@cultureelerfgoed.nl

Complexnaam

Clarissenklooster

Aantal complexonderdelen

2

Monumentnummers van complexonderdelen

521082, 521083

Woonplaats

Tilburg

Gemeente

Tilburg

Provincie

Noord-Brabant

Hoofdadres van hoofdobject

Lange Nieuwstraat 191, 5041 DB Tilburg

Complexomschrijving

Inleiding

Voormalig KLOOSTERCOMPLEX uit 1890 in Neo-Gotische stijl naar ontwerp van architect A.G. de Beer voor de clarissen. Het complex bestaat uit twee onderdelen: klooster (1) en een dubbelkapel (2). Het klooster werd gebouwd met dubbele voorzieningen, zoals twee keukens en twee binnenhoven, voor respectievelijk de buitenzusters en de slotzusters. Sinds 1989 dient het pand als alternatief gezondheids- en meditatiecentrum.

Waardering

Het voormalige klooster met kapel is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als voorbeeld van een geestelijke ontwikkeling, namelijk de stichting van nieuwe vestigingen van oude orden in stedelijke kernen. Het is tevens van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van het klooster in de late negentiende eeuw. Het pand is van architectuurhistorisch belang vanwege de uiterst sobere stijl en detaillering, karakteristiek voor de clarissen en tevens vanwege de plaats in het oeuvre van de architect. Het gebouw is waardevol vanwege de samenhang tussen exterieur en interieur. Het pand heeft bijzondere betekenis vanwege de situering, verbonden met de ontwikkeling van de stad. Het gebouw is waardevol vanwege de gaafheid van in- en exterieur.

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Datum van downloaden 21 januari 2020

klein, beschouwd. Daarna wordt kort de ontstaansgeschiedenis ervan beschreven. Vanuit die beschrijving volgt de waardestelling van de onderdelen.

Voorafgaand aan het ontwerp voor eventuele nieuwe wijzigingen en/of toevoegingen aan het gebouw is een goede interpretatie van de gegevens van de waardestelling noodzakelijk. De teksten zijn daarvoor leidend. De waardestellingstekeningen zijn ter illustratie in dit rapport opgenomen en kunnen nimmer zonder de waardestellingsteksten geïnterpreteerd worden.

De in het rapport opgenomen afbeeldingen en foto's zonder of met aanduiding 'JVL' zijn recent door auteur John van Lierop architectuur | bouwhistorie | restauratie vervaardigd of op de locatie genomen. Daarnaast is er gebruik gemaakt van kadastrale kaarten, foto's en tekeningen die verkrijgbaar waren door middel van digitale archieven of door de opdrachtgever zijn aangeleverd. De bronaanduidingen zijn bij de afbeeldingen zelf vermeld.

1.4. Bescherming

Het pand Stedekestraat 48 te Tilburg is nog niet als monument aangemerkt of beschermd. Heemkundekring Tilborch heeft onlangs voor deze geschiedrijke en architectonisch interessante gebouwen de monumentenstatus aangevraagd.¹ De kloostermuur die achter de fabriek gelegen is maakt onderdeel uit van het 'Clarissenklooster'. Dat complex is op 10 mei 2002 als rijksmonument aangewezen. Het gehele complex heeft een inschrijvingsnummer 521081. De dubbelkapel en het kloostergebouw zijn daarnaast onder de nummers 521082 en 521083 geregistreerd. Het is opvallend dat in de beschrijving van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een omschrijving van de kloostermuur aan de noordzijde ontbreekt. Om die reden zijn de afzonderlijke beschrijvingen van de kapel en het klooster ook niet in dit document opgenomen en maken die gebouwen geen deel uit van het onderzoek en deze rapportage.

1 <https://www.monumententilburg.nl/monumenten/gebouwen-catalonie/>

Stedekestraat richting Wilhelminapark omstreeks 1917 (Het linkerpad is nog herkenbaar in de tuinmuur en trafohuis van de nieuwe El-Feth moskee.). RAT 002618

Detail van kadastrale verzamelkaart van de periode 1811-1832. Kadaster / RCE MIN10153L01

2. Bouwgeschiedenis

2.1. Situatie en context

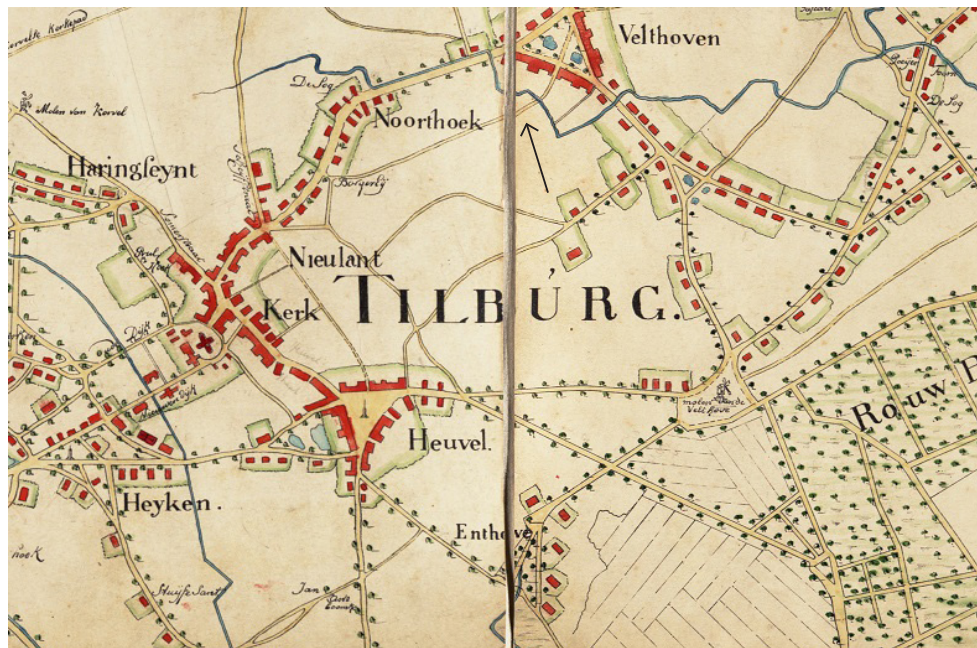
Met de grootste zekerheid kunnen we met de geschiedenis van het perceel teruggaan naar de oude kadastrale minuutplannen. Kaart K (later N) blad 1 Veldhoven laat zien dat het perceel waar nu Catalonië staat in de wijk bekend staat als 'De Havervelden'. Van de periode daarvoor zien we dat het gebied zuiver agrarisch is. De kaart van Hendrik Verhees uit 1790 laat zien dat, toen het spoor en station nog niet waren aangelegd, de stedekestraat als een achterstraat tussen de velden en parallel aan de Gasthuisstraat (nu Gasthuisring) van de 'Veldhoven' (Wilhelminapark) tot aan de 'Borgerie' liep (ter hoogte van de huidige kruising Noordstraat Fabriekstraat).

Na 1854 ontstaat mede door de 'bescherming van de tariefwet' (tot 1862, vrijhandelspolitiek) en introductie van stoommachines een sterke groei van de industrie in Tilburg. Een ontwikkeling die het karakter van de stad voorgoed zou veranderen. In 1863 wordt de concurrentiepositie van de bedrijven door de aanleg van het spoornetwerk versterkt. De bedrijven groeien verder en de bebouwing neemt wederom toe. Tegen het einde van de negentiende eeuw heeft de industrie meer verscheidenheid maar de textielindustrie blijft domineren. In 1869 wordt de Centrale Werkplaats van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen gevestigd. De aanleg van diverse spoor- en tramlijnen (o.a. Waalwijk in 1881, voor personen- en goederenvervoer) is bepalend geweest voor de ontwikkeling van Tilburg. Voor de verbinding van de fabrieken met de spoorlijnen te verbeteren werden straten verhard.

De nieuwe spoorlijn verdeelde de bestaande structuur van de stad in 1863. De bebouwing ontwikkeld zich nog geleidelijk zonder planmatigheid. De bevolking groeit met de industrie mee en de invloed van de Katholieke kerk neemt een vlucht. De stad wordt in parochies verdeeld en kerken worden bijgebouwd. Het bestuur was niet genegen om zich sterk te bemoeien met de ontwikkeling van de grote hoeveelheid open bebouwing binnen de stad, en stuurde soms enkel bij en legaliseerde bestaande ontwikkelingen. Aan het einde van de negentiende eeuw kreeg men vanwege oplopende problemen met ziektes in dichtbevolkte gebieden aandacht voor hygiëne, dat leidde tot de aanleg van waterleidingnet. In 1901 kreeg de overheid met de woningwet invloed en in aansluiting daarvan bracht Tilburg in 1904 een bouwverordening uit.

In periode tussen 1826 en 1904 verdicht de bestaande structuur langs het netwerk van straten en paden. Daarna verdichtte men de open tussenruimtes. Een van de manieren is dat achter de diepe kavels 'achterstraten' werden aangelegd. Door die groeiwijze bleef de van oorsprong agrarische structuur nog lang herkenbaar. Tot 1868 was er nog akkerland in het huidige centrum aanwezig.

Het oudste perceelsnummer dat we in verband kunnen brengen met de locatie van Catalonië is K 842, het betreft bouwland en is in 1811-1832 eigendom van landbouwer Michiel Adriaan de Lepper (ca. 1773-1837, getrouwd met Petronella Michiels van den Hout). Het zuidelijk gelegen perceel weiland 843 is in eigendom van fabrikant Johannes Hendrikus Swagemakers. Familie Verbunt is ook al in de buurt bekend. Dionicius Gerd. Verbunt is destijds Burgemeester van

Detail van de kaart van Tilburg door Hendrik Verhees 1790 op basis van de kaart van Diederik Zijnen uit 1760. geschiedenislokaal013

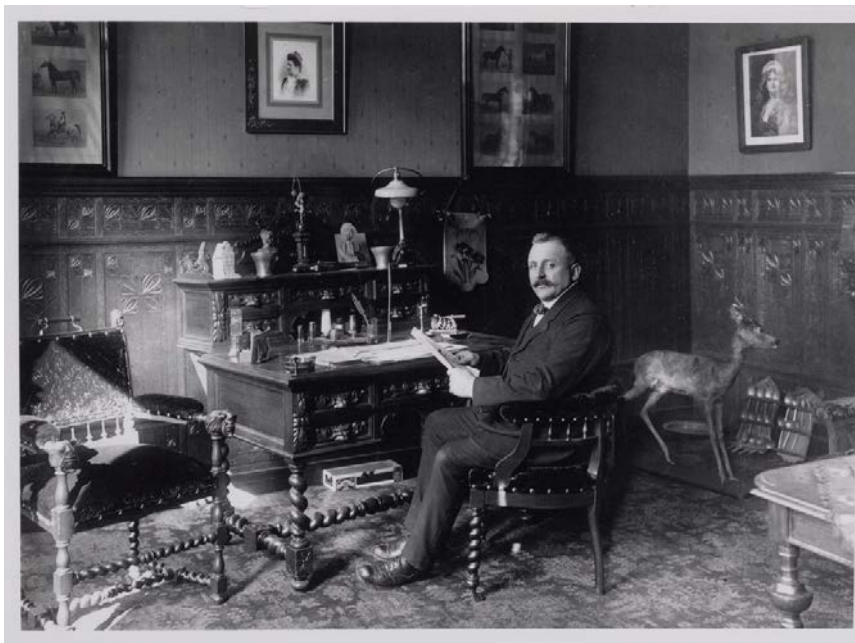
Stadsplattegrond van Tilburg 1901. geschiedenislokaal013

Kaart van Tilburg 1880. geschiedenislokaal013

Op de stadsplattegrond van Tilburg 1915 is de nieuwe wijk Theresia ingepland. geschiedenislokaal013

Directeur H.J.M. Verbunt in zijn kantoor aan de Heuvel 14 te Tilburg omstreeks 1925. J. van Diessen / RAT 040279

Fam. Verbunt-van Dijk was gevestigd naast de Paterskerk in de Gasthuisstraat. Deze firma had een magazijn van kerksieraden, ornamenten en miswijn. Later werd dit de firma J.A. Verbunt. va. 1925. J. van Diessen / RAT 040278

Tilburg en heeft in deze buurt grond in eigendom. Ook is hij betrokken bij de scheiding van de kerkelijke parochie tot de twee parochies Goirke en Heike². Dionysius Verbunt (17-11-1752) is op 16-02-1784 te Tilburg getrouwd met Maria Theresia Baesten (1760-1836) waarvan Gem. Tilburg een portret in bruikleen heeft.³ Het is mogelijk dat fabrikanten en notabelen in deze periode reeds landbouwgebieden opkopen voor de bouw van woningen en fabrieken.

Het grootste stuk perceel 842 (groot 46 roeden 50 ellen) is dus van Michiel Adriaan de Lepper. Op de website www.dehasseltvoor1832.nl vinden we zijn overige eigendommen in de wijken Loven, Haansche Hoeven en Veldhoven.⁴ Het perceel is, zoals de omringende percelen, in gebruik als weiland. De bebouwing beperkt zich aan het begin van de negentiende eeuw tot het huidige Wilheminapark en de Gasthuisring. Het verloop van de Stedestraat is aan de vorm van de kruising op de Lange nieuwstraat en de positie van het enige huis aan de westzijde (nabij het huidige pand op huisnummers 51-53) te herkennen. De knik die de huidige straat aan de noordzijde maakt is bepaald door de oude percelen van de gebouwen aan het Wilhelminapark.

Michiel de Lepper overlijdt in 1837. Henri Verbunt koopt de grond omstreeks 1899-1900 van Fam. Maas.⁵ In 'dienstjaar' 1900 wordt perceel 1455 gesplitst in 3021 en 3022. Op dat laatste perceel wordt de fabriek gesticht. De kadastrale tekening waarop die de transformatie is geregistreerd toont ons de nieuwe bebouwing van de rij woningen en fabriek van Verbunt. De grootte kunnen we inschatten, die komt ongeveer overeen met de rechter helft van het kantoor en de rechter helft van de oude hal. Daarachter lijkt al 1 schuur geplaatst te zijn, mogelijk voor de opslag van stro. Dat de stad ten koste van de agrarische velden tussen de herdgangen in die tijd flink verdicht zien we als we de topografische kaart van 1880 met het stadsplan uit 1901 vergelijken. Op de eerste is de Stedestraat als pad tussen de velden te herkennen maar zien we ook al vanuit het station en de gasfabriek nieuwe wegen aangelegd worden. In de tweede kaart is de Stedestraat samen met andere bestaande paden al tot straat verworden en is bebouwing aangegeven. Speciale bebouwing zoals het nieuwe Clarissenklooster aan de Lage Nieuwstraat zijn er gedetailleerd op aangegeven. Het klooster is in 1890 in neo-gotische stijl gebouwd naar ontwerp van A.G. de Beer. Op de kaart van 1915 zien we dat Catalonië gedetailleerd is weergegeven. Het hoofdgebouw is uitgebreid en er is een bijgebouw geplaatst. Aan de achterzijde van het pand zien we dat de nieuwe buurt Theresia ingepland is. Opvallend aanwezig op die kaart is de gasfabriek die ook Catalonië voor de motoren van gas en later (vanaf ca. 1911) van electriciteit voorzorg. Dat naast de omvang van de stad, in de eerste twee decennia van de twintigste eeuw, ook de omvang van de fabriek zelf gestaag groeide lezen we af uit de kadastrale tekeningen die overeenstemmen met de meeste bouwtekeningen. Bij elke uitbreiding wordt er grond bijgekocht. Globaal gezien ontwikkelde het terrein en de gebouwen zich vanuit de

² In 1797 hebben de parochianen uit zuid Tilburg, bij de abt van Tongerlo en vicaris van Alphen van 's-Hertogenbosch het verzoek gedaan om een nieuwe parochie "t Heike" te mogen oprichten, Pastoor Herman Franken stelt op 7 juli 1797 onderstaande tekst op: ... Zo hebben ondergetekenden de eerv. heer Hermanus Franken, pastoor van de Goirkese kerk met zijn twee kerkregenten Johannes Baptist Franken en Dionysius Verbunt, en de eerv. heer Walter Tabbers, pastoor van de Heikese kerk met zijn kerkregenten Cornelis Dubbeldmuts en Adriaan Pessers tesamen goed en noodzakelijk bevonden en dus geresolveerd om beide kerken, die tevoren gecombineerd waren, van elkander te scheiden,...

³ <https://rkd.nl/nl/explore/images/174835>

⁴ <http://www.dehasseltvoor1832.nl/K/K842.html>

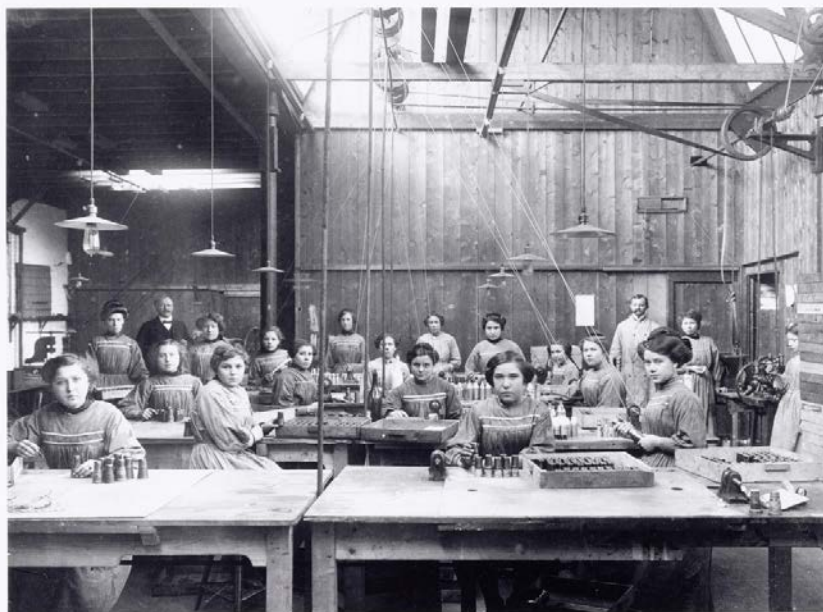
⁵ Rien van der Heijden, Strohulzen 09-12-2008

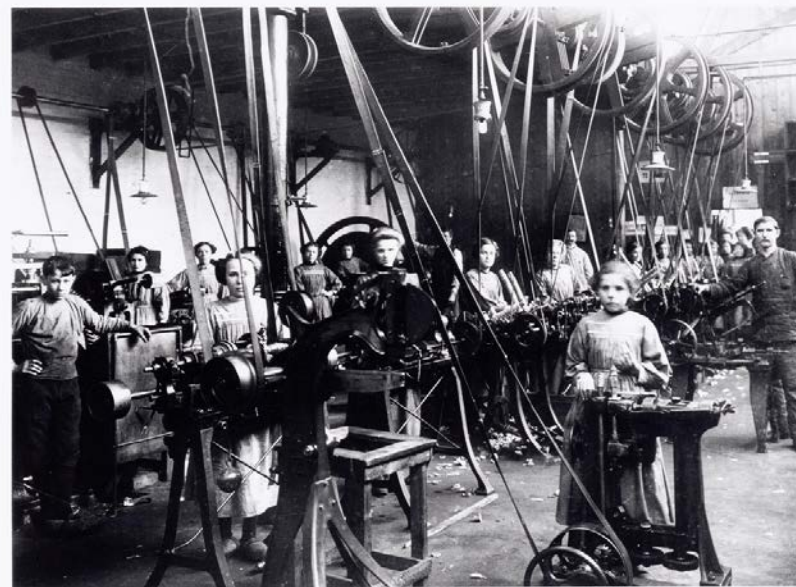
Het kantoor van de firma Catalonië strohulzenfabriek en handel in flessen. Uiterst rechts eigenaar directeur de heer van Diessen. J. van Diessen / RAT 039558

Strohulzenfabriek Catalonië afdeling capsules va. 1924. J. van Diessen / RAT 039568

Catalonië Capsulefabriek aan de Stedekestraat onderafdeling van de Strohulzenfabriek va. 1924. J. van Diessen / RAT 039560

Catalonië afdeling capsules stanzerij va. 1924. J. van Diessen / RAT 039569

zuidwestelijke hoek richting het noord-oosten. In 1920 is reeds de huidige omvang van het hoofdgebouw bepaald. De bijgebouwen zullen nog groeien en later afgebroken worden. De restanten van die gebouwen zijn nu nog terug te vinden in de diverse erfafscheidingen aan de noord en oostzijde van het perceel.

De Stedekestraat ontwikkelde zich zeer typisch voor Tilburg. Op oude agrarische gronden aan een doorontwikkeld landbouwpad, staan enkele fabrieken, pal naast arbeiderswoningen. Tot nu toe is dat beeld goed gehandhaafd gebleven. De sloop van de fabrieksgebouwen is ingezet met de sloop van de Coöperatieve Tilburgsche Melkinrichting en Zuivelfabriek aan het Wilhelminapark en volgde recent met de sloop van de voormalige Zuid Nederlandse Kledingfabriek, die tot een aantal jaren geleden als Moskee in gebruik was⁶. Deze fabriek had ruimtelijk een gelijke invloed als Catalonië. Het betrof beiden een eenlaags bouw met aan de straatzijde een kantoorvleugel waar door de architectuur de gevels verbijzonderd waren. Van een tweede orde zijn de kleinere meerlaags pakhuizen waarvan er in de Stedekestraat nu nog twee over zijn (nr. 24 en 72).

2.2. Gebruiksgeschiedenis

De gebruiksgeschiedenis van het pand en de geschiedenis van familie Verbunt en Van Diessen is door diverse publicaties en uitgaven goed beschreven. Met name door de Rien van der Heijden Gerard Snikkenburg en Joop van Diessen, Johan Soetens en Rob van Putten. De uitgaven zijn veelal digitaal te vinden op wikimiddenbrabant.nl en geheugenvantilburg.nl. Uit die uitgaven zijn enkele voor het bouwhistorisch onderzoek vermeldenswaardige onderdelen in dit rapport opgenomen.

Familie Verbunt - Van Dijk

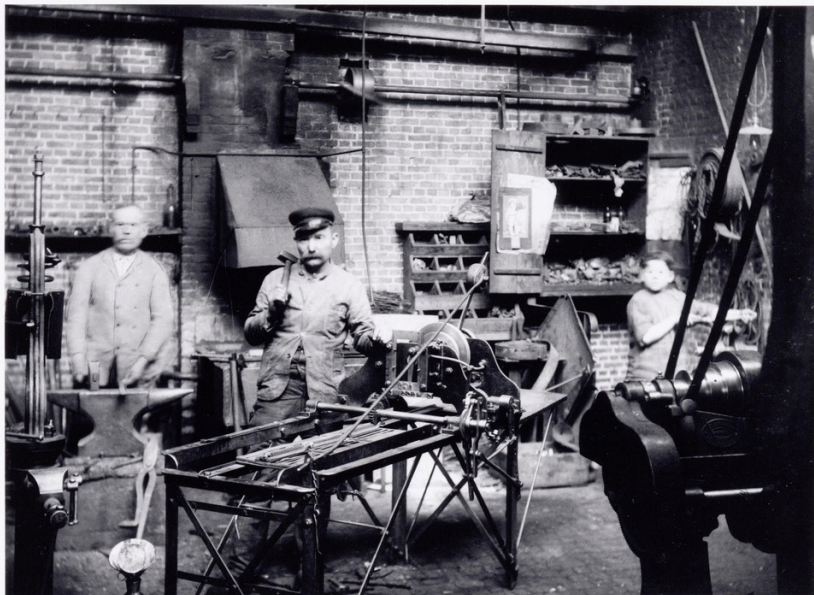
Al in de zestiende en zeventiende eeuw was familie Verbunt in Tilburg actief als 'fabriek van lakenen'. Franciscus Verbunt was getrouwd met een dochter van een Bergeijkse bierbrouwer. Hun zoon Josephus Antonius (getr. Maria Theresia Janssen) begon in 1844 in Tilburg een tabakskerverij en handelde daarnaast in wijn en gedistilleerd.⁷ Na zijn overlijden in 1878 zet zijn weduwe het bedrijf voort en traden de vier zoons Frans, Stan, Henri en Bernard spoedig toe in de zaak. In 1893 volgt een breuk. *Redenen van economische aard en verschil van zakeninzicht deden in 1893 ieder hun weg gaan. Het bedrijf brak in tweeën. De oudste zoon, Frans, stichtte een nieuw bedrijf "Frans Verbunt & Co.", Henri begon een speciale miswijnhandel, annex kunst- en paramenten (katholieke liturgische voorwerpen van textiel) onder de naam 'H. Verbunt-van Dijk' en Stanislaus en Bernard bleven in het moederbedrijf.*⁸

Henricus (Henri) Josephus Maria Verbunt is geboren op 14-05-1868 en op 69 jarige leeftijd op 27-12-1937 overleden. Hij trouwde op 18-09-1890 Petronella Clasina Johanna van Dijk (geboren

⁶ Dit gebouw uit 1912 is nog deels gehandhaafd in de scheidsmuur tussen de toekomstige pakeerplaats en noordelijke begrenzing van dit terrein.

⁷ J.A. Verbunt was ook fabrikant van manufacturen, tabak, snuif, commissionair in wol en handelaar in gedistilleerd. Adressenboek 1865.

⁸ Louis Sparidans, <https://www.geheugenvantilburg.nl/page/14524/wijnhandel-j.a.-verbunt-vervolg>

Catalonië strohulzenfabriek afd. smederij, va. 1924. J. van Diessen / RAT 039567

Strohulzenfabriek Catalonië va. 1924. J. van Diessen / RAT 039561

Strohulzenfabriek Catalonië, inpakafdeling va. 1924. J. van Diessen / RAT 039570

Strohulzenfabriek Catalonië va. 1924. J. van Diessen / RAT 039562

Briefhoofd uit artikel van L. Sparidans. www.geheugenvantilburg.nl

13-04-1863 te Terheijden, overleden op 06-08-1928). Uit het huwelijk kwamen geen kinderen voort. Dat Henri een ondernemende man was blijkt uit het feit dat hij zijn werkzame leven maar liefst negen bedrijven oprichtte. Henri wordt bijvoorbeeld ook genoemd in de onderzoeken naar de Tiburgse Textielindustrie. Vanaf 1917 tot 1922 was Verbunt eigenaar van de juteweverij textielindustrie H.J.M. Verbunt die stroken papier verwerkte tot garens die gerbuikt werden als bindtouw voor de strohulzen die in zijn Stroohulzenfabriek Catalonië werden vervaardigd.⁹

oprichting van Catalonië

Rond 1899-1900 richtte Henri Verbunt de Tilburgsche Stroohulzenfabriek Catalonië op in de Stedekestraat. De strohulzen waren voornamelijk bestemd voor het verpakken van wijnflessen. De strohulzen als verpakking voor flessen dateerd al van voor de zeventiende eeuw en was voor de industriële vervaardiging een vorm van huisnijverheid waarbij boeren van de handelaren eenvoudige stro-naaimachines in bruikleen hadden. Niet ieder stro kwam in aanmerking om tot strohulzen te worden verwerkt. Enkel het roggestro kwam daarvoor in aanmerking. Het rogge was op de Brabantse zandgronden veelvuldig aanwezig.¹⁰ De fabriek stond in de volksmond bekend als 'De Strooikeet'. Er werte vooral vrouwen en jonge meisjes en jongens die niet meer leerplichtig waren maar te jong om in de textielfabrieken te mogen werken. De verkoop van de restanten stro leidde uiteindelijk tot een Fouragehandel. Daarnaast handelde Verbunt ook in miswijnen, wijnflessen en inmaakglazen en werden na 1904 ook afsluitkurken en afsluitcapsules geproduceerd. Deze afdelingen werden echter na enkele jaren al overgenomen door andere bedrijven.¹¹ De naam Catalonië komt van de Spaanse streek Catalonië. Daar haalde Henri Verbunt het kurk vandaan waar de wijnflessen mee werden gesloten.¹² In 1920 moet de handel in oliën, vetten en benzine gestart zijn en duurde tot aan de tweede wereldoorlog.¹³

Naast de bouwvergunningen en -tekeningen voor de fabriek aan de Stedekestraat zijn er ook hinderwetvergunningen bekend die door Verbunt - van Dijk zijn aangevraagd. In 1900 ten behoeve van de eerste fabriek vraagt men vergunning voor het plaatsen van een 5 pk gasmotor op het perceel Veldhoven N 1465. Dat het oude perceelsnummer (voor de splitsting) gebruikt wordt maakt duidelijk dat men niet wachtte tot het gebouw klaar was. In de volgende jaren 1901 t/m 1905 gebruikt men de nieuwe perceelsnummers N 3444 en N 3445. Het jaar daarna 1906 vraagt men voor de capsulewerkplaats op het achterterrein een vergunning voor de plaatsing van een gasmotor van 16 pk om twee jaar later die verhogen naar 25 pk. Het aantal gasmotoren daalt en wordt vanaf 1911 vervangen door electriciteit, opgewekt door het gemeentelijk electriciteitsbedrijf die daarvoor het gas leverde.¹⁴

⁹ In 1922 werd die fabriek verkocht aan W.A.F. Broekman die de weverij tot 1955 voortzette onder de naam Textiel Industrie Verbunt W. Broekman. Onderzoek door: Gerard Snikkenburg

¹⁰ Het roggebrood was samen met aardappels aan het begin van de twintigste eeuw volksvoedsel nummer 1. Van der Heijden

¹¹ In 1916 brandde de bedrijfspanden in de Stedekestraat grotendeels af, maar ze werden herbouwd. Waarschijnlijk vanaf dat jaar werden de kurken- en capsuleafdelingen overgenomen door de Capsulefabriek Holland (Schiedam) en de Kurkenfabriek Schiedam. Daarnaast ontwikkelde Verbunt een juteweverij, een olie- en een foeragehandel en een bedrijf in kerkelijke benodigdheden aan de Gasthuisstraat (Gasthuisring). <https://wikimiddenbrabant.nl/Catalonië>

¹² www.catalonieglass.nl

¹³ J. van Diessen, J. Soetens en R. van Putten Over miswijn, strohulzen en glasverpakkingen

¹⁴ Van der heijden, Strohulzen 9-12-2008

Catalonië afd. glashandel va. 1924. (vermoedelijk voor de brand van 1916) We zien twee grote schuren met zadeldaken en een lage schuur met een gebogen dak dat we ook zien op archiefphoto 039568. J. van Diessen / RAT 039571

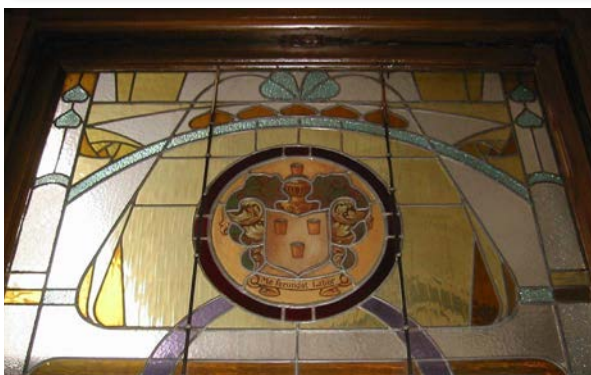
Strohulzenfabriek Catalonië va. 1924. J. van Diessen / RAT 039568

Strohulzenfabriek Catalonië va. 1924. J. van Diessen / RAT 039564

Strohulzenfabriek Catalonië va. 1924. J. van Diessen / RAT 039565

Foto's van de glas-in-lood ramen die als inboedel met de huidige eigenaren van Catalonië naar het nieuwe onderkomen zijn verhuisd. Het eerste raam heeft een verbeelding van een strohul en glaswerk. In het tweede venster lijken de initialen van Verbunt en Van Diessen te zijn weergegeven. In het derde raam is onder het wapen van familie Verbunt is de latijnse tekst Me Fecundat Labor verwerkt. In de vertaling kan dat 'mijn werk verrijkt' of werk werpt vruchten af' betekenen. Op het schild zijn drie bekers afgebeeld. Een vierde beker is als 'helmtaken' boven de helm herhaald. Het geheel is met dekkleden van loofwerk aangekleed. Uit artikel van L. Sparidans. www.geheugenvantilburg.nl

de eerste wereldoorlog

Tijdens de eerste wereldoorlog moesten er in Tilburg, dat destijds 56.000 inwoners telde, 20.000 militairen gehuisvest worden. Daarvoor werd er onderdak gehuurd. Ongeveer 500 gemobiliseerden vonden onderdak in Catalonië. Daarna kwamen er een groot aantal vluchtelingen uit België bij. Er zijn meerdere zendingen brood, gebakken door Tilburgse bakkers, vanuit 'Broodfabriek Catalonië' naar Antwerpen en omgeving verzonden.¹⁵

overname door H. van Diessen

Van de erven werd na het overlijden van Henri in 1937 de strohulzenfabriek, oliehandel en flessenhandel overgenomen door H.J.M. van Diessen die al vanaf 1920 in het bedrijf werkzaam was. Hij woonde aan het Wilhelminapark op de hoek met de Kuiperstraat. Omdat de opkomst van kartonverpakkingen het gebruik van strohulzen overbodig maakte kwam de productie stil te liggen. Vele strohulzen-fabrieken schakelden daardoor over op de productie van andere artikelen. Van Diessen legde zich daarop volledig toe op de handel van onder meer wijn-, bier-, melk- en limonadeflessen.

in de tweede wereldoorlog

Om de olievoorraad van het vbedrijf niet in handen van de Duitsers te laten komen werd Van Diessen door de Nederlandse militairen verzocht om de voorraad benzine in brand te steken. Van Diessen maakte de militairen attent op het grote gevaar dat dat zou opleveren in de binnenstad van Tilburg en maakte daarop de benzine onklaar met suiker. Later verkocht hij die in flesjes als aanstekerbrandstof. De flesjes waren ook uit eigen handel en de etiketten kwamen ook uit eigen drukkerij. Van Diessen had namelijk ook drukkerij De Adelaar van dhr. Van Gils gekocht.¹⁶

In de oorlogsperiode was de Duitse bezetter een grote afnemer van de strohulzen die men gebruikte voor het transport van dranken naar soldaten aan het oostfront bij Rusland. Door deze leveringen heeft Van Diessen door de Nederlandse overheid zware bedreigingen mogen incasseren. Het ondergronds verzet stak in Brabant diverse strohulzenfabrieken in brand waardoor Catalonië van de Duitse landwehr dag en nacht bewaking kreeg.¹⁷

na de tweede wereldoorlog

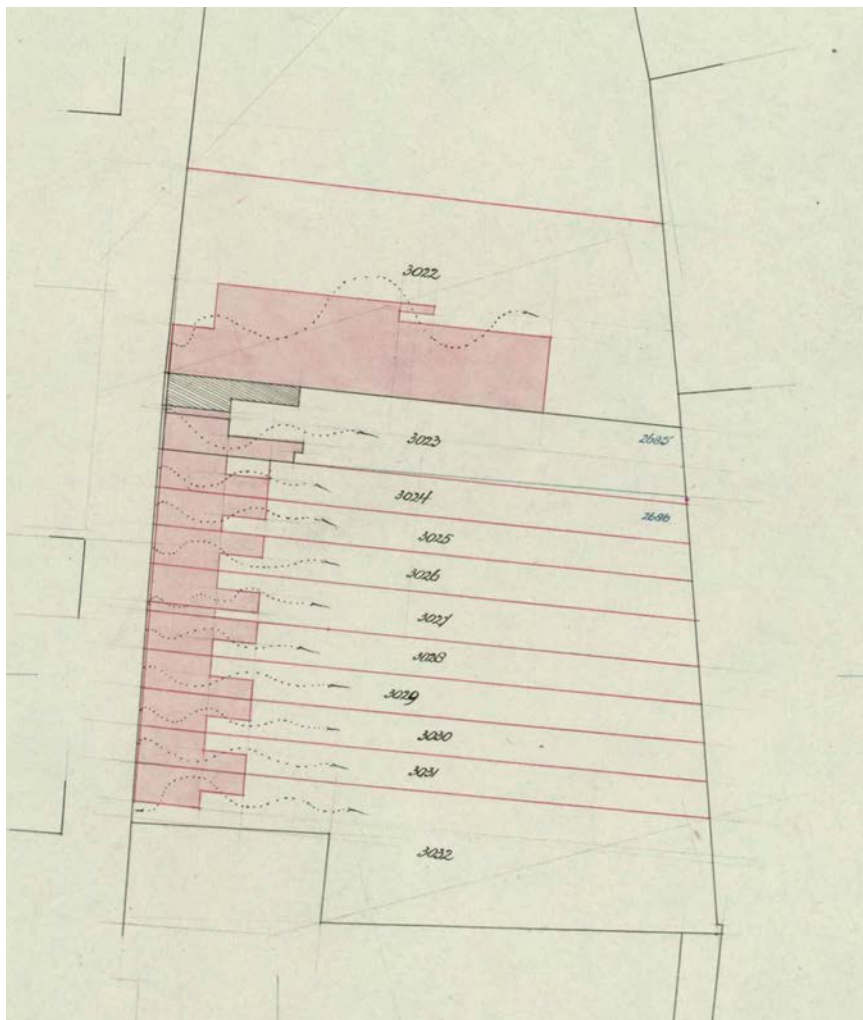
Door de opkomt van grote oliemaatschappijen wordt de handel in benzine, olie smeermiddelen en vet voor Catalonië steeds moeilijker gemaakt. Catalonië ontwikkelde zich in deze periode nog meer tot de handel van flessen. Loda Breda (Loda bleekwater en Lodaline afwasmiddel) was in die tijd de grootste afnemer van glazen flessen, maar ook veel regionale limonadefabriekjes en plaatselijke brouwerijen nemen glaswerk af. Het bedrijf groeit gestaag. In 1947 komt Harrie's zoon Joop bij Catalonië in dienst.

In 1972 werd Harries zoon Joop in een vennootschap onder firma (vof) mede-eigenaar en na het overlijden van Harrie (1979) nam Joop met zijn vrouw Liesje van Rooij het bedrijf volledig

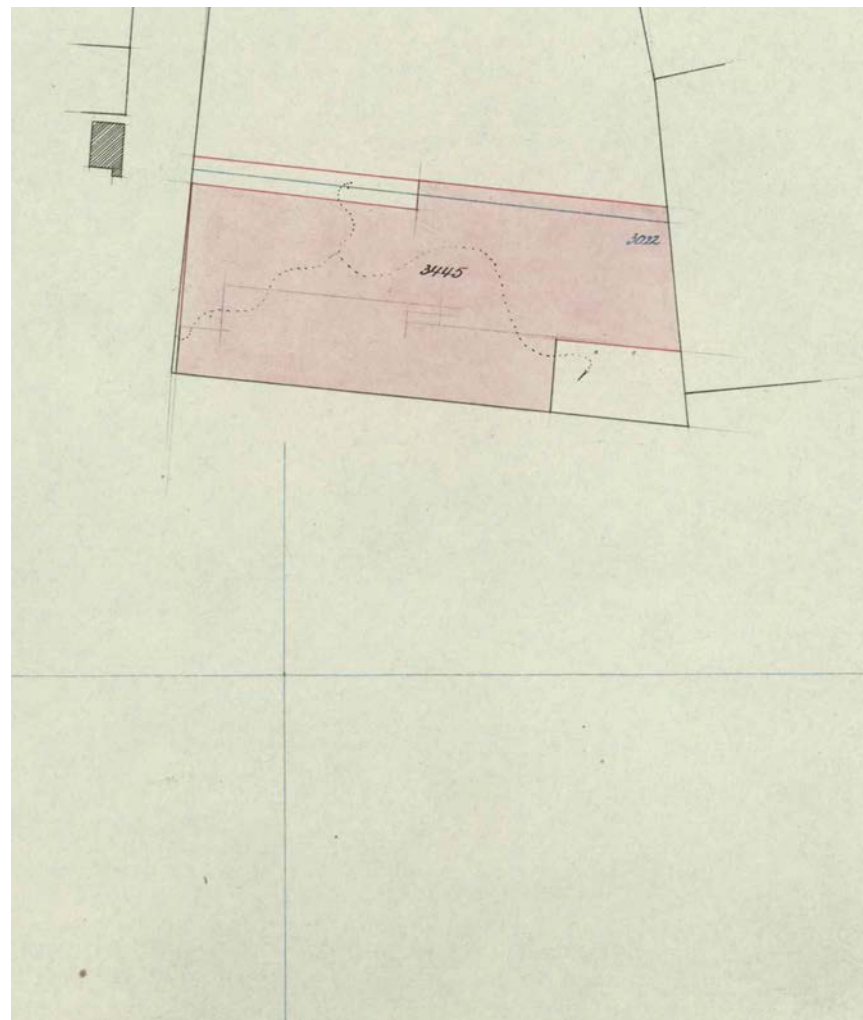
¹⁵ Voorzitter van het comite voor de opvang van de belgische vluchtelingen was Frans Verbunt, de broer van Henri Verbunt. Over miswijn, strhulzen etc.

¹⁶ Harrie van Diessen legde zich met drukker G. Naaykens uit Eindhoven toe op het drukkersvak en veranderde de naam De Adelaar in: 'Tilburgse Steen- en Offsetdrukkerij'. Dat duurde tot 1952.

¹⁷ Rien van der Heijden, Wisseling van directie, www.geheugenvantilburg.nl 2009

Detail van kadastrale tekening N 96 uit dienstjaar 1900-1901. Kadaster / RCE

Detail van kadastrale tekening N 174 uit dienstjaar 1902-1903. Kadaster / RCE

over. In 1980 werd de vof omgezet in een besloten vennootschap Flessenhandel Catalonië. In 1993 werd de ondereming overgenomen door Joops zonen Harrie en Joop en veranderde de naam in Catalonië Glasverpakkingen.¹⁸ Sinds januari 2014 vormen Rob van Spaendonck en Eric van Dijk de directie, zij verlieten in 2019 het pand aan de Stedekestraat. Magis vastgoed is na het vertrek van Catalonië eigenaar geworden van het gebouw en de onderliggende gronden. Samen met de andere grondeigenaar TBV wonen zullen zij in de nabije toekomst de plek omvormen tot een nieuw deel van woonwijk. Jaren geleden is door Louis Sparidans tijdens een bezoek aan Catalonië, een andere functie aan het gebouw toegedicht, zo schrijft hij in 2010 zijn artikel 'Het Toekomstige Stadsmuseum'.

...Alleen moet zeker nog wél vermeld worden dat het nu nog bestaande perceel (inclusief het gebouw, alsook de inventaris) bij uitstek een klasse-voorbeeld is van industrieel erfgoed! Praktisch alles "ligt" er nog bij als vroeger... ... Meteen moest ik denken aan Ronald Peeters, het hoofd van het bestaande (voornamelijk virtuele) Stadsmuseum, die al jaren op zoek is naar een betaalbare plek voor een echt Stadsmuseum in Tilburg, naast de reeds bestaande musea.¹⁹

2.3. Bouwgeschiedenis

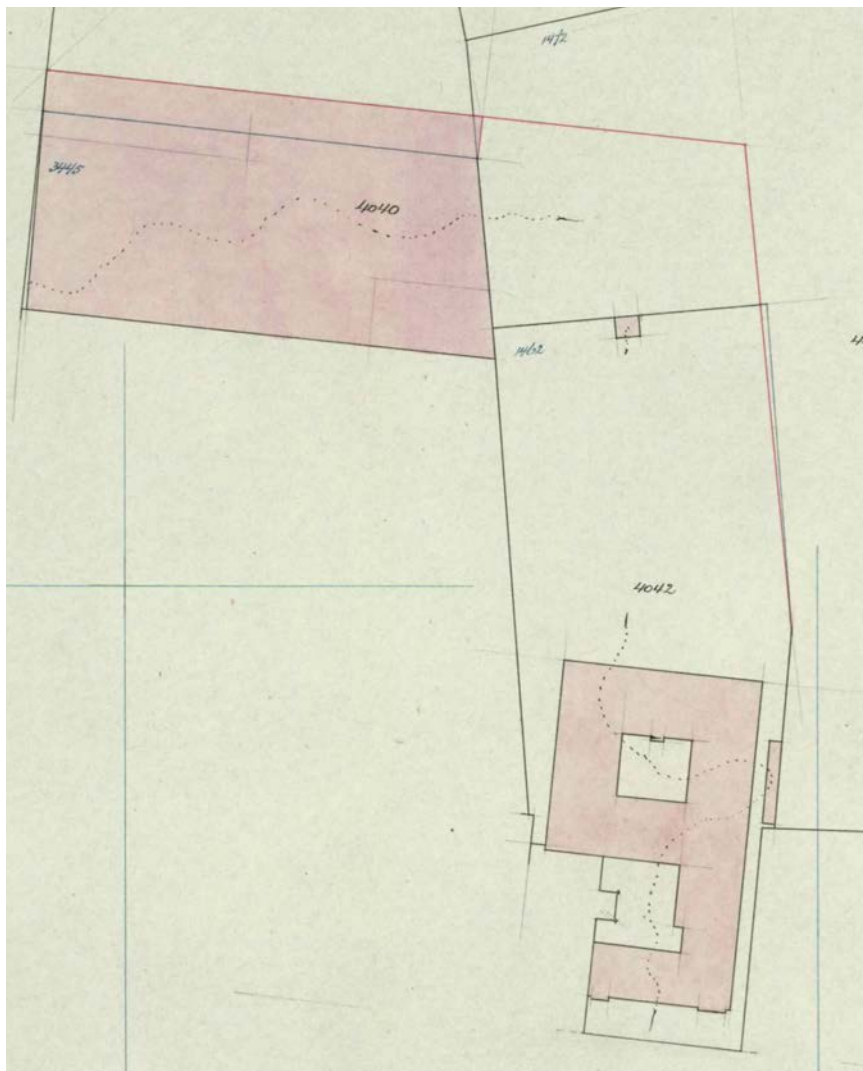
De bouwgeschiedenis van Catalonië is grotendeels af te leiden door de goed bewaarde bouwtekeningen en de kadastrale gegevens uit het kadaster. De bouwsporen die het pand rijk is zijn daarmee goed te verenigen. Voor de opsomming van de geschiedenis worden de jaren van de vergunningaanvragen gevolgd.

2.3.1 1899-1900

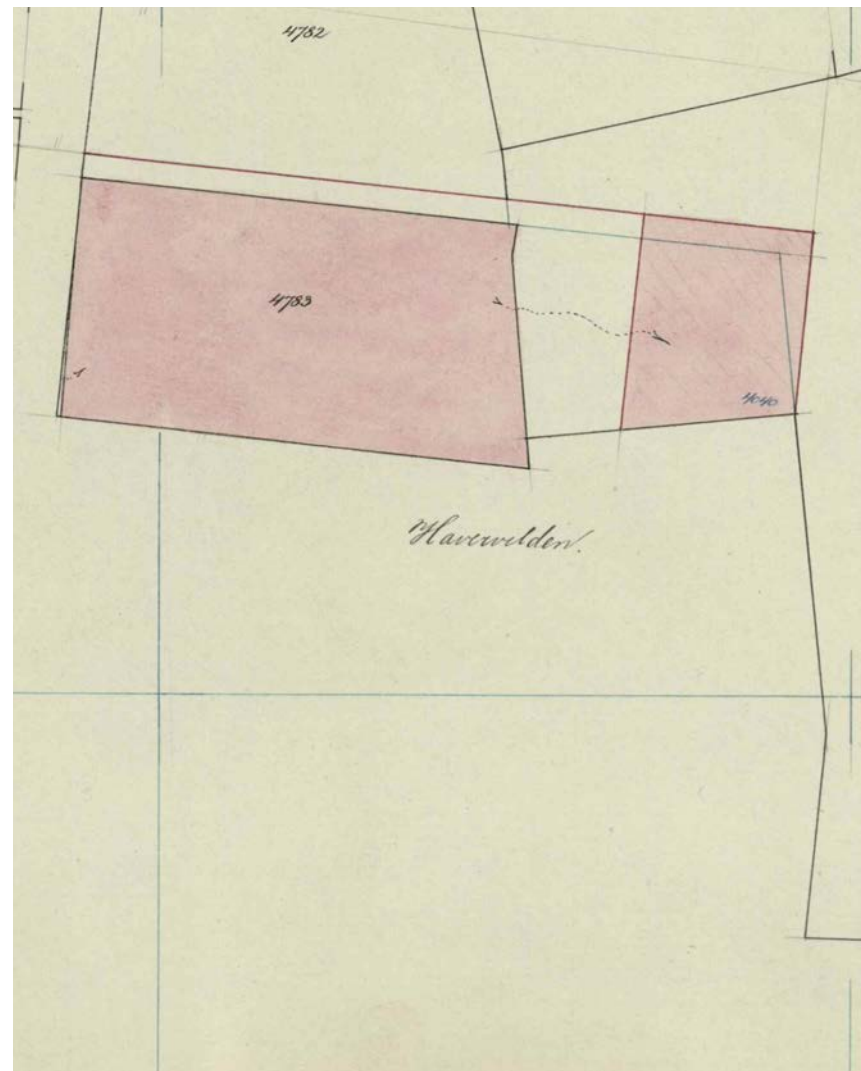
Aannemer Mathieu Kuijpers kreeg van Henri Verbunt opdracht om voor 5570 gulden (omgerekend € 2618,-) de fabriek te bouwen. Het ontwerp was gemaakt door A.G. de Beer. Van deze eerste bouwactie is geen bouwtekening bewaard. Als we de kadastrale tekening analyseren en verbinden aan de huidige situatie zou het eerste gebouw bestaan hebben uit een representatief kantoor met de entree rechtsvoor of vanuit de achtergelegen fabrieksruimte. Die komt overeen met de helft van de huidige oude hal. Achter de fabriek stond waarschijnlijk een hal voor de opslag van stro. Het kleine 'uitstulpinkje' aan de noordzijde kunnen we interpreteren als een toilettenblok. De twee huizen aan de zuidzijde (Stedekestraat 50-52) lijken er al gestaan te hebben voordat de fabriek gebouwd werd. De overige huizen ten zuiden van huisnummer 54 lijken gelijktijdig met de fabriek van Catalonië gebouwd te zijn. Zouden de woningen misschien in opdracht van Verbunt gebouwd zijn om medewerkers te huisvesten of als belegging? Het is ook opvallend dat Henri Verbunt - Van Dijk in 1906 bij de vergunningaanvraag voor een gasmotor het perceel N 3032 opgeeft. Dat betreft de meest zuidelijke woning van de rij, en tevens een deel van de grond waar nu het tweelaags fabrieksgebouw met mansardekap uit 1906 op staat (Stedekestraat 72).

¹⁸ <https://wikimiddenbrabant.nl/Catalonië>

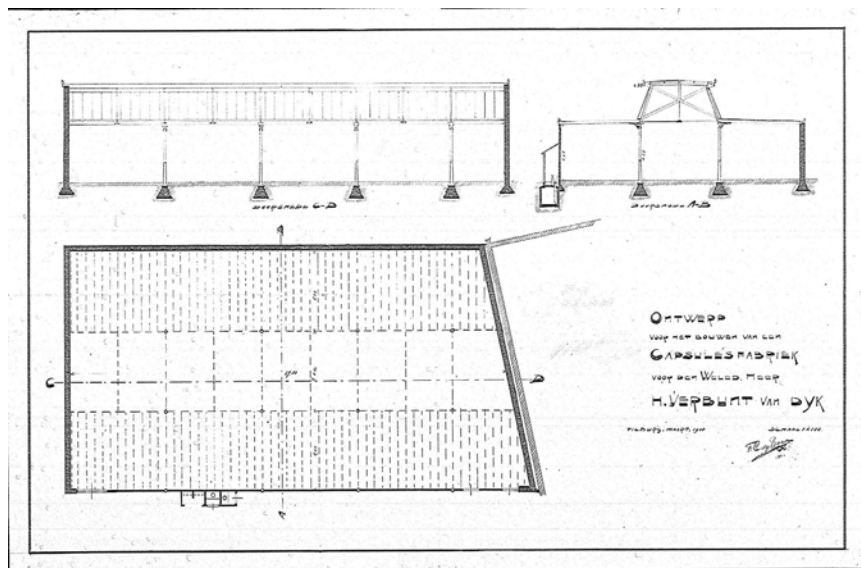
¹⁹ Louis Sparidans augustus 2010. www.geheugenvantilburg.nl

Detail van kadastrale tekening N 281 uit dienstjaar 1905-1906. Kadaster / RCE

Detail van kadastrale tekening N 436 uit dienstjaar 1908. Kadaster / RCE

Het ontwerp van architect De Beer voor een nieuw op te richten capsules-fabriek op het achterterrein in 1908. Bouwarchief Tilburg

Een grote brand verwoeste op 11 december 1916 het stroohulzen en capsules-fabriek "Catalonië" van Verbunt - van Dijk / RAT 032898

2.3.2 1901

Amper twee jaar na de bouw wordt het gebouwcomplex meer dan verdubbeld. Het brede front van het kantoorgedeelte met topgevels en het huidige middendeel met rechte afsluiting ontstaan. Achter de hoge schermgevel is een smederij voorzien en is een doorgang aanwezig die toegang geeft tot de hal. Voor de vergroting wordt grond bijgekocht waardoor perceel 3445 ontstaat. De oude hal met shed-daken heeft zijn huidige grootte bereikt. De opslagschuur wordt tot aan de perceelsgrens vergroot. Ten noorden van het gebouw is een smalle inrit aanwezig.

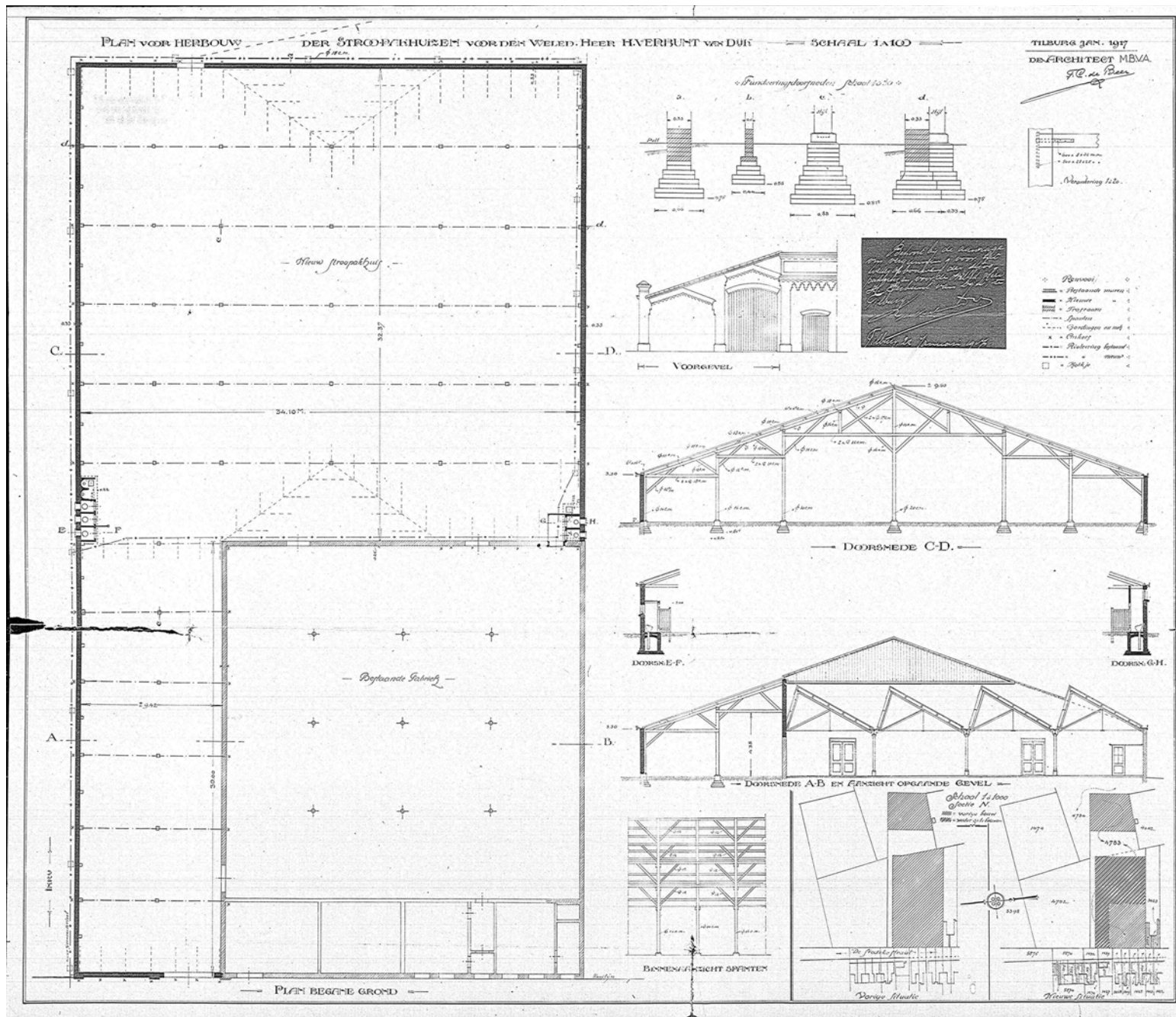
Het is niet aannemelijk om te verwachten dat men voor deze verbouwing het 2 jaar jonge gebouw gesloopt heeft. Het is aannemelijker dat dat gebouw zo ontworpen was dat men het eenvoudig kon uitbreiden. Vanuit die gedachte kan het rechtse deel van het kantoorgebouw, zoals we dat nu nog kennen, in 1899-1900 gebouwd zijn, samen met de helft van de hal daarachter. Een fysieke bouwnaad die deze theorie kan ondersteunen onderbreekt echter. Dat kan erop duiden dat bij de verbouwing de hele voorgevel vernieuwd of voorgebouwd is of dat men de aansluiting door de 'tand des tijds' niet meer kan opmerken. De wanden van de fabriekshal kunnen van hout geweest zijn, zoals de schuren die we nog op oude archiefphoto's uit omstreeks 1925 zien. De situatie waarin het gebouw zich vanaf deze verbouwing bevindt is nu nog zeer goed in de huidige tijd herkenbaar.

2.3.3 1906

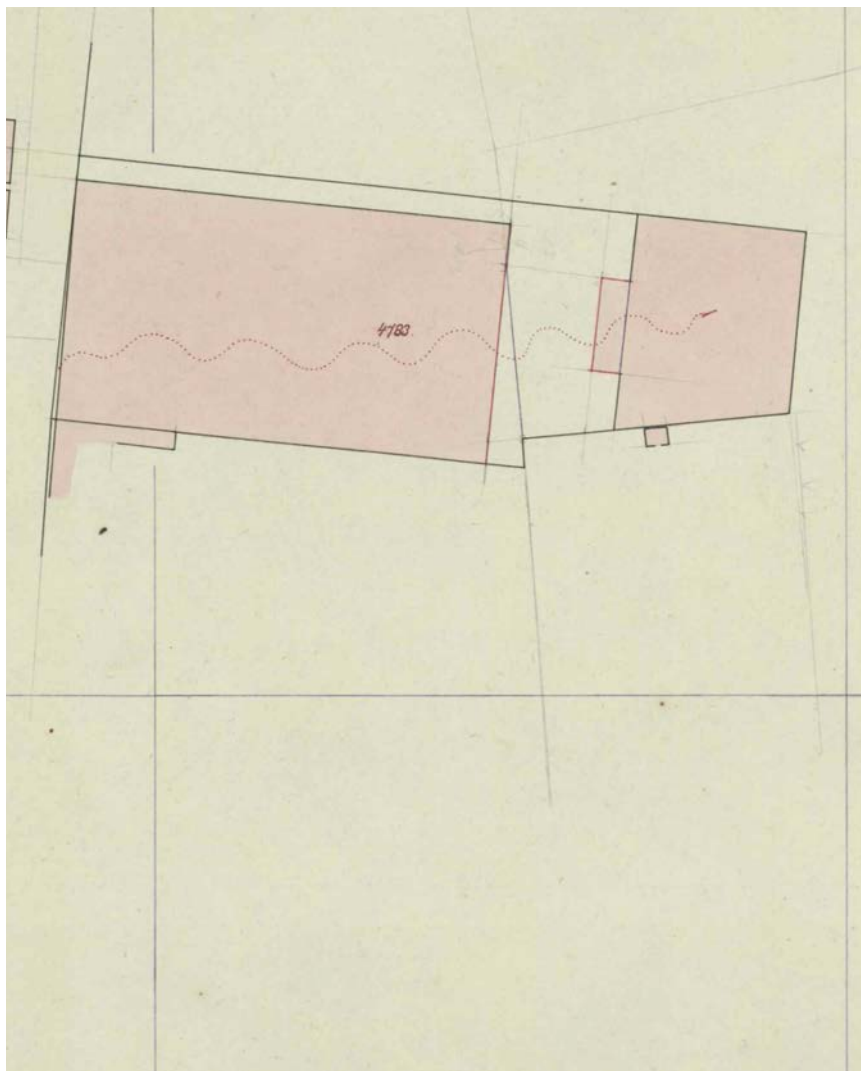
Omdat de fabriek groeit wordt er omstreeks 1906 aan de noord- en oostzijde een groot stuk grond bijgekocht (perceelsnr. 4040). Het gebouw wordt wederom aan de noordzijde verbreed. Ook wordt de open hoek aan de oostzijde ten behoeve van opslagruimte dichtgebouwd. De breedte komt overeen met het huidige gebouw. In deze tijd heeft het gebouw zijn grootste omvang bereikt. Met de perceelswijziging (de rode lijnen op de kadasterkaarten zijn de nieuwe grenzen) wordt ook het perceel van het Clarissenklooster aangepast. Het is niet te zeggen of de nieuwe grenzen een afscheiding kregen of dat er bestaande muren veranderd werden. Op het perceel van het klooster zien we dat het klooster zijn huidige omvang heeft (de kapel is niet ingetekend) en dat er tegen de noordelijke begrenzing een klein gebouwtje aanwezig is.

2.3.4 1908

Ten gevolge van de productie van de capsules (vanaf 1904) werd er in 1908 op het achterterrein een aparte capsulefabriek gebouwd. Architect De Beer teende wederom het ontwerp. Vanaf 1917 was er in het gebouw de papiergarens spinnerij van Textielindustrie H.J.M. Verbunt gehuisvest. Het gebouw heeft drie beuken en vult meer dan de hele contour van het in 1906 aangekochte perceel waardoor vergroting van het perceel noodzakelijk was. Samen met de verbreding aan de noordzijde, waardoor er weer een inrit naar het achterterrein kwam, ontstaat perceelsnr. 4783. Het lijkt er op dat er op de belendende percelen nog steeds geen bebouwing aanwezig is. De binnenruimte zou vooral uit daklichten licht ontvangen en het is goed te zien dat het gebouw

Het ontwerp van architect De Beer voor de herbouw van de afgebrande stro-opslag van de fabriek in 1917. Bouwarchief Tilburg

Detail van kadastrale tekening N 762 uit dienstjaar 1920. Kadaster / RCE

Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855
Handaal 16.6021	1813	188	10.50 1855	14.10 1855	1855 1855 1855

Detail van het leggerartikel waarin de herbouw van de fabriek in dienstjaar 1917 en de bijbouw in 1920 zijn vermeld.

deels in betonplaten opgebouwd zou worden en een tweetal privaten en een urinoir had. De muur van het Carissenklooster duidelijk ingetekend. Het is niet geheel zeker of de constructie van het gebouw zoals op tekening staat uitgevoerd is. Analyse van archieffoto 039564 en de bouwtekeningen van de verbouwingen uit 1918 en 1929 doen vermoeden dat er hier ook een gebogen dak gerealiseerd was zoals we die later meer zullen tegenkomen.

2.3.5 1917

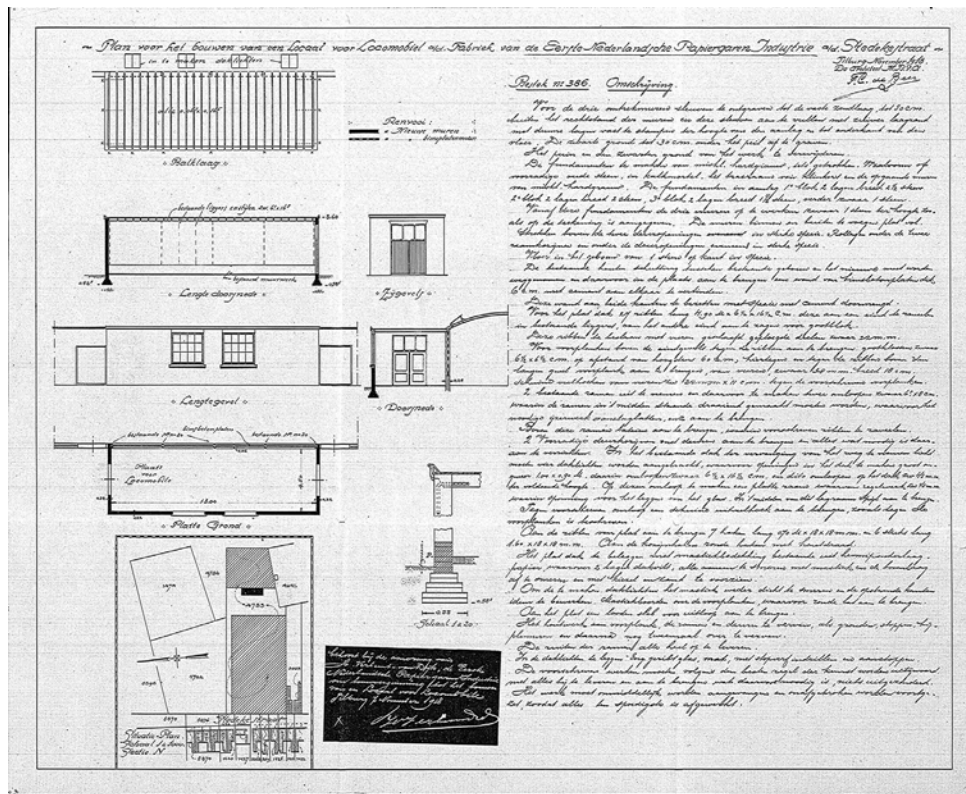
Brand op 12 december 1916

In de 'Katholieke Geïllustreerde' treffen we het bericht aan over de brand van het Strohulzenbedrijf van H.J. Verbunt - Van Dijk. Na bovenstaande relaas zal het duidelijk zijn dat van het bedrijf niet veel over was toen de brandweer arriveerden. Het stro brandde letterlijk als een fakkel en legde de gehele fabriek in de as en zwart geblakere restanten.

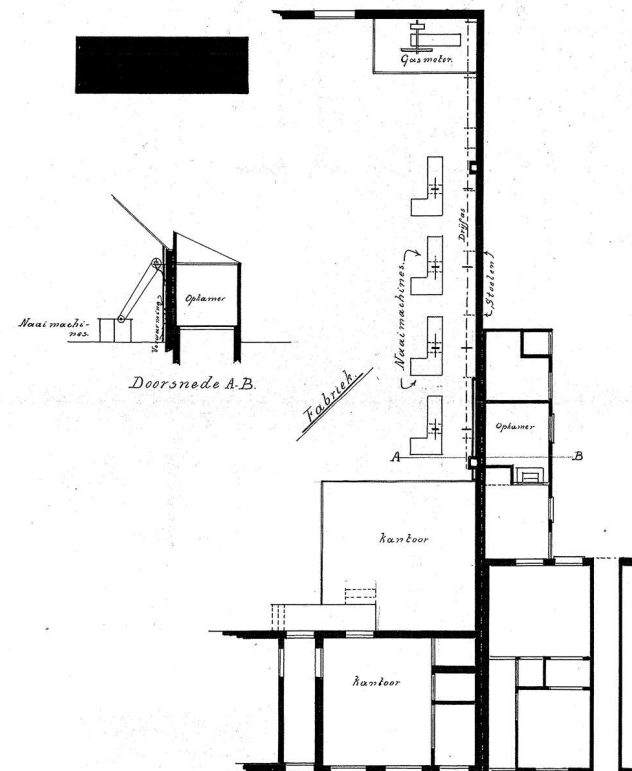
De brand beperkt zich tot de opslagschuren voor het stro. Een beeld van die schuren zien we op archieffoto 039571. De schuren hebben zadeldaken met dakpannen en de wanden zijn met houten planken bekleed. Aan de rechter zijde zien we vermoedelijk een smalle hal met gebogen dak die in 1906 aan de noordzijde is toegevoegd.

Kort na de brand worden de plannen voor de herbouw van de stro-opslaghallen gemaakt. In januari 1917 heeft architect F.G. de Beer de plannen gereed. Op de 22e van die maand verleent de gemeente Tilburg een bouwvergunning met de notitie dat er niet meer bebouwd mag worden dan voorheen het geval was. Het zou blijken dat het gebouw juist kleiner teruggebouwd werd. De schuine contour aan de oostzijde werd recht afgesloten.

De volledige beschikbare ruimte wordt in de nieuwe plannen door één dak overdekt. De buitenmuren worden in baksteen opgetrokken en de noord- en oostmuur van de oude fabriekshallen wordt opgehoogd tot aan het nieuwe dak. Deze muren zijn in de huidige toestand nog goed herkenbaar. De draagconstructie van de hal wordt in rondhout (waarschijnlijk naaldhout) uitgevoerd. Het hout voor de constructie komt uit de bossen van Verbunt zelf. De postities van de houten stijlen tekenen zich, door de karbolineum-sporen, nog af aan de binnenzijde van de gevels. Het smalle deel van de opslaghal heeft twee beuken en het brede deel zes. Aan de oost- en westzijde wordt het dak voorzien van wolfseinden. Aan de straatzijde is een nieuwe gevel voorzien die qua stijl aansluit bij de rest van de gevels. De gevel zou de daklijn volgen en één toegang krijgen. Die gevel werd in een gewijzigde vorm met rechte afdekking en twee grote getoogde muuropeningen met poorten gerealiseerd, van deze gevel zijn enkel twee aanrijblokken bewaard gebleven. De doorgang aan de overliggende zijde ingetekend is werd samen met een smal venster gerealiseerd en zijn later dichtgemetseld. Als verplichte voorziening werd de hal voorzien van twee toiletgroepen die zonder voorportaal in de hal uitkwamen. De noordelijke groep toiletten en urinoir zijn nog steeds als bouwspoor tegen de wand en door de dichtgemetselde vensters te herkennen, van de tweede groep toiletten is niets meer te zien. Of ze zijn er nooit geweest. De toiletten hadden een toegang vanuit de fabriekshal, in de hoek waar in 1918 een gasmotor wordt geplaatst.

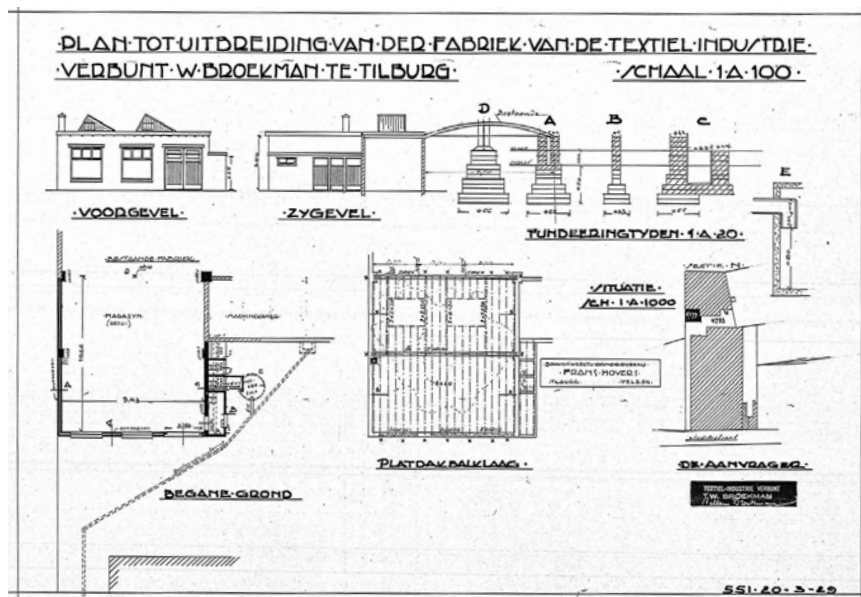
Het ontwerp van architect De Beer voor de bouw van een 'locaal voor de Locomobiel' voor de fabriek in 1918. Bouwarchief Tilburg

Gelijktijdig wordt er in 1918 een aanvraag gedaan voor het plaatsen van naaimachines en een gasmotor. Bouwarchief Tilburg

Kadastrale kaart van Tilburg, blad N-5 uit 1915. De herstellingen van de brand in 1916 en uitbreiding van 1918 zijn hier al ingetekend. De gestippelde pijl geeft het magazijn van kerk sieraden, ornamenten en miswijn van firma Verbunt - Van Dijk aan.

Het ontwerp door bouwkundige Hovers voor de uitbreiding van het bijgebouw met een magazijn in 1929. Bouwarchief Tilburg

Restanten van de uitbreiding uit 1929 zijn nog in de tuinmuur aanwezig.

De tekening geeft ook de situatie van de ruimtelijke inrichting van het gespaarde gebouw weer. Vermoedelijk zijn niet alle wanden weergegeven. De structuur van het kantoor wijkt in hoofdzaak enkel van het bestaande af op de wijze waarop de lokalen door een gang van elkaar gescheiden zijn. De toegang tot de fabrieksruimte is nu nog in een blindnis te herkennen.

2.3.6 1918

In 1917 werd de papiergarensponnerij van Textiel Industrie H.J.M. Verbunt in de oude capsulefabriek ondergebracht. Het gebouw werd in 1918 uitgebreid met een lokaal voor de paatsing van een locomobile. Op de vergunningstekening staat de fabriek genoemd als 'Fabriek van de Eerste Nederlandsche Papiergaren industrie'. Het bestek voor het gebouw staat volledig op de tekening uitgeschreven. Het is wel een saillant detail dat de verificateur van het kadaster de kadastrale tekening van sectie N-5 in 1915 goedkeurt. Op de gedetailleerde kaart is het in 1918 aangevraagde gebouw reeds te zien.

Eene locomobile is een op raderen geplaatst en alzoo gemakkelijk vervoerbaar stoomwerktuig, dat vooral te pas komt voor den landbouw, waar deze op groote schaal gedreven wordt, en bij den aanleg van groote werken, waar zij tot het in beweging brengen van het heiblok, tot het oppompen van water enz. kan dienen. Zij onderscheidt zich van het gewone stoomwerktuig (zie aldaar) door hare verplaatsbaarheid en alzoo door den zoo veel mogelijk lichte bouw harer zamenstellende deelen, en van de locomotief (zie aldaar) door hare geschiktheid om verschillende werkzaamheden te verrigten, terwijl laatstgenoemde enkel voor het volbrengen eener van plaats veranderende beweging is ingerigt. Vooral in Engeland worden locomobilen in grooten getale vervaardigd.²⁰

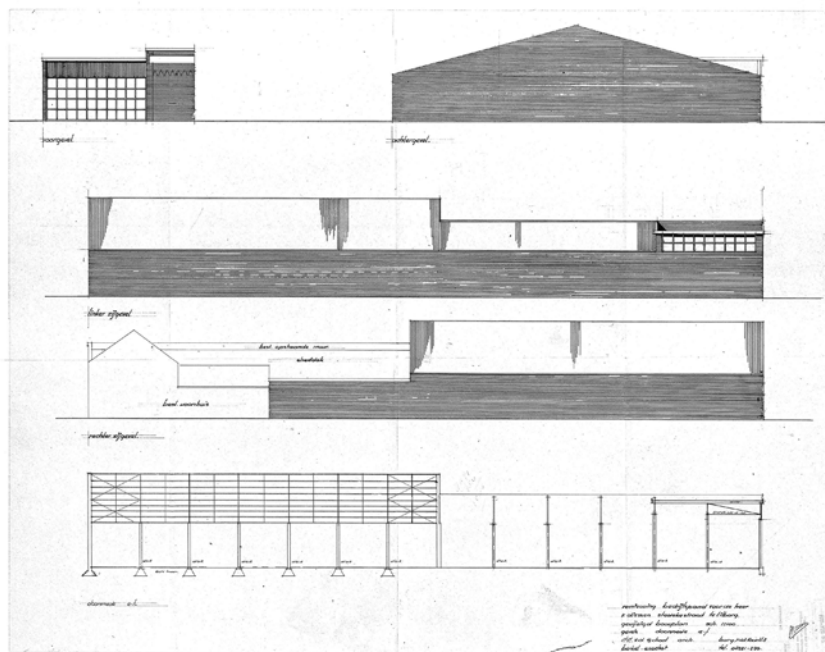
Naast de uitbreiding wordt er ook een vergunning aangevraagd voor de plaatsing van een gasmotor voor de aandrijving van enkele naaimachines en de aanleg van verwarming. De ophanging van de aandrijfwas is nu nog aanwezig. Met de plaatsing van de installatie werd met de burens rekening gehouden. De opkamer van het buurpand is zelfs in doorsnede weergegeven. Of het kantoor al eerder in de fabriekshal gebouwd of ook onderdeel uitmaakt van de aanvraag is niet duidelijk. Op dezelfde plaats is nu nog een kantoor aanwezig.

2.3.7 1929

De verkoop van het bijgebouw aan dhr. W. Broekman zorgt voor het eerst voor een nieuwe ontwerper. Bouw- en werktuigbouwkundig bureau Frans Hovers tekent de uitbreiding met een magazijn en nieuwe toiletten. Na het overlijden van Broekman is dit pand gekocht door J. Vos om er zijn machinefabriek in onder te brengen. Vanaf 1996 heeft het pand enkele jaren leeg en te koop gestaan. Thans is er van dit pand niets meer over. Enkele tuinen kunnen echter nog een laatste reliek hiervan zijn.

In de periode tot aan de tweede wereldoorlog en vermoedelijk na de overname door Van Diessen in 1937 werd het kantoor veranderd. De gang werd een klein portaal met loket, de

²⁰ Winkler Prins 1870

De geveltekening en doorsnede door architect C.C. van der Schoot in 1964. Bouwarchief Tilburg

GEMEENTE TILBURG

No. 1644/64

Burgemeester en Wethouders van Tilburg;

Beschikkende op het verzoek van H. v. Diessen

te Tilburg

van 1 oktober 1964;

Gelet op hun beschikking van 11 mei

1964, no. 619,

waarbij aan verzoeker

vergunning werd verleend tot

het veranderen van het fabrieksgebouw

aan de Stedestraat 48

Gezien artikel 7, lid 1,

der Bouwverordening;

BESLUITEN:

verzoeker ~~verzoeker~~ toestemming te verlenen, om overeenkomstig de bij dit besluit behorende, van hundertwege gewaarmerkte bescheiden, af te wijken van hun bovengenoemde beschikking, in die zin, dat de voorgevel en de dakconstructie worden gewijzigd.

Detail van de vergunning voor de verbouwing in 1964 waarbij door de Gemeente Tilburg specifiek vermeld wordt dat de constructie en voorgevel gewijzigd moeten worden. Bouwarchief Tilburg

doorgang naar de fabriek werd verlegd. De kamers kregen een nieuwe wandbetimmering en de glas-in-lood ramen werden toegevoegd.²¹ Die ramen stonden feitelijk los achter de bovenlichten en De middenstijlen van de vensters in de directiekamer werden uitgezaagd.

2.3.8 1964

In 1964 wordt de opslagloods flink verbouwd. Mogelijk heeft de komst van de bulkpallet en de daarvoor benodigde heftruck daar mee te maken. De stalen vakwerk-constructie van H- en L-balken met grote overspanning en de verbreedde muurdoorbraken geven de heftrucks een grote bewegingsvrijheid.

Het verbouwingsplan is uitgewerkt door architect C.C. v.d. Schoot arch. uit Berkel-Enschot. Hij concentreerde zich waarschijnlijk enkel op de te vervangen delen en gebruikt de oude tekeningen van De Beer uit 1917 als onderlegger. De ongewijzigde onderdelen van het gebouw worden feitelijk in een oudere toestand weergegeven. De veranderingen in de kantoren zijn vermoedelijk al in de jaren '30 doorgevoerd maar niet op de tekeningen van 1964 te zien. Ook de bestaande toestand van de gevel wordt klakkeloos overgenomen en geeft de situatie weer die waarschijnlijk nooit zo bestaan heeft.

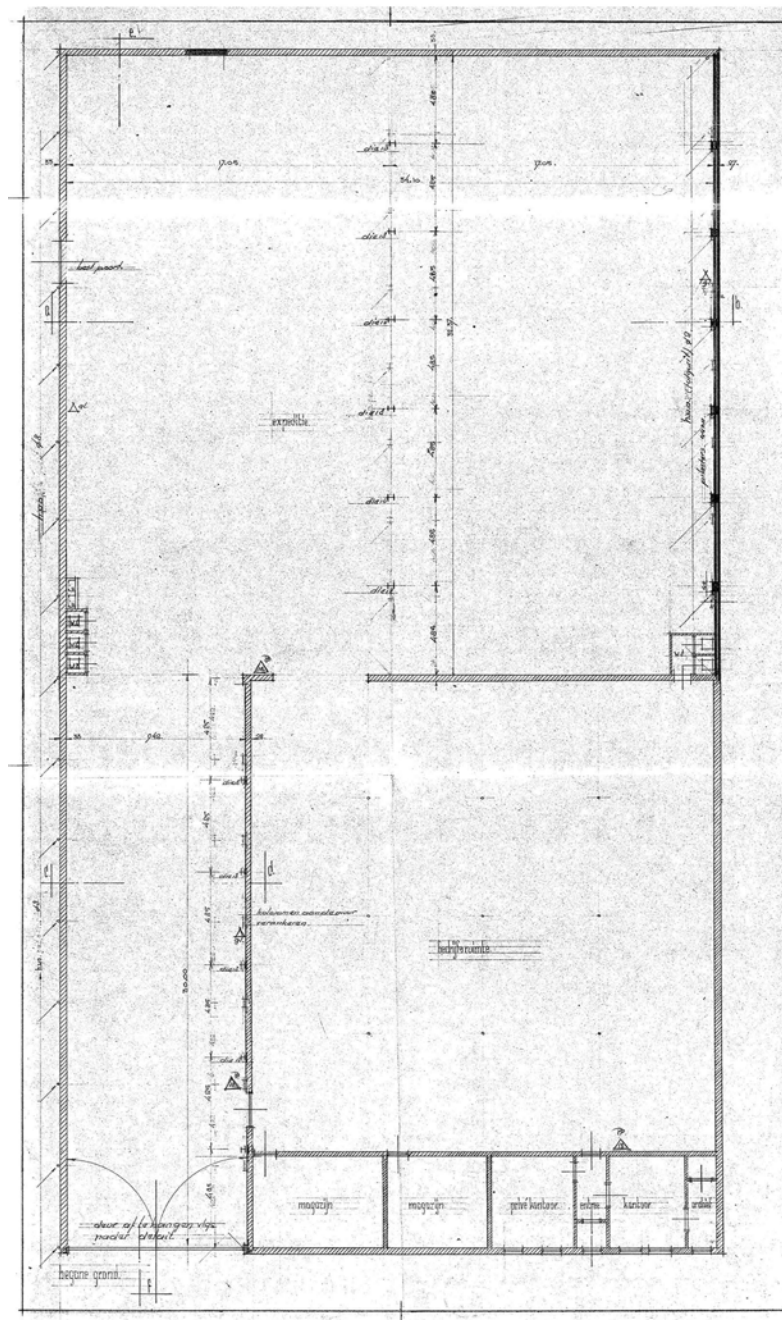
In eerste instantie wordt er in februari een plan ingediend waarbij het zadeldak van de oude opslag plaats zou maken voor een volledig plat dak. Boven de bestaande noordelijke en zuidelijke langsmuur werden daarbij voorzien van een strookvenster van houten kozijnen met glas. Vermoedelijk heeft men door het oordeel van de welstandscommissie, of het feit dat de vensters op de perceelscheiding lagen, of negatieve reacties van burens op de in het plan flink verhoogde buitengevels, daar vanaf gezien en kiest de architect voor een zadeldak zoals in de oude situatie.²² De oostgevel en de scheidsmuur met de voormalige productiehal werden daarvoor opgehoogd. Het strake moderne beeld beperkte zich tot de grote houten harmonica-deuren en het platte dak met vensters aan de zijde van de Stedestraat. Het (voor)ontwerp was op zichzelf eenduidiger en architectonischer dan het uiteindelijke resultaat.

2.3.9 na 1964

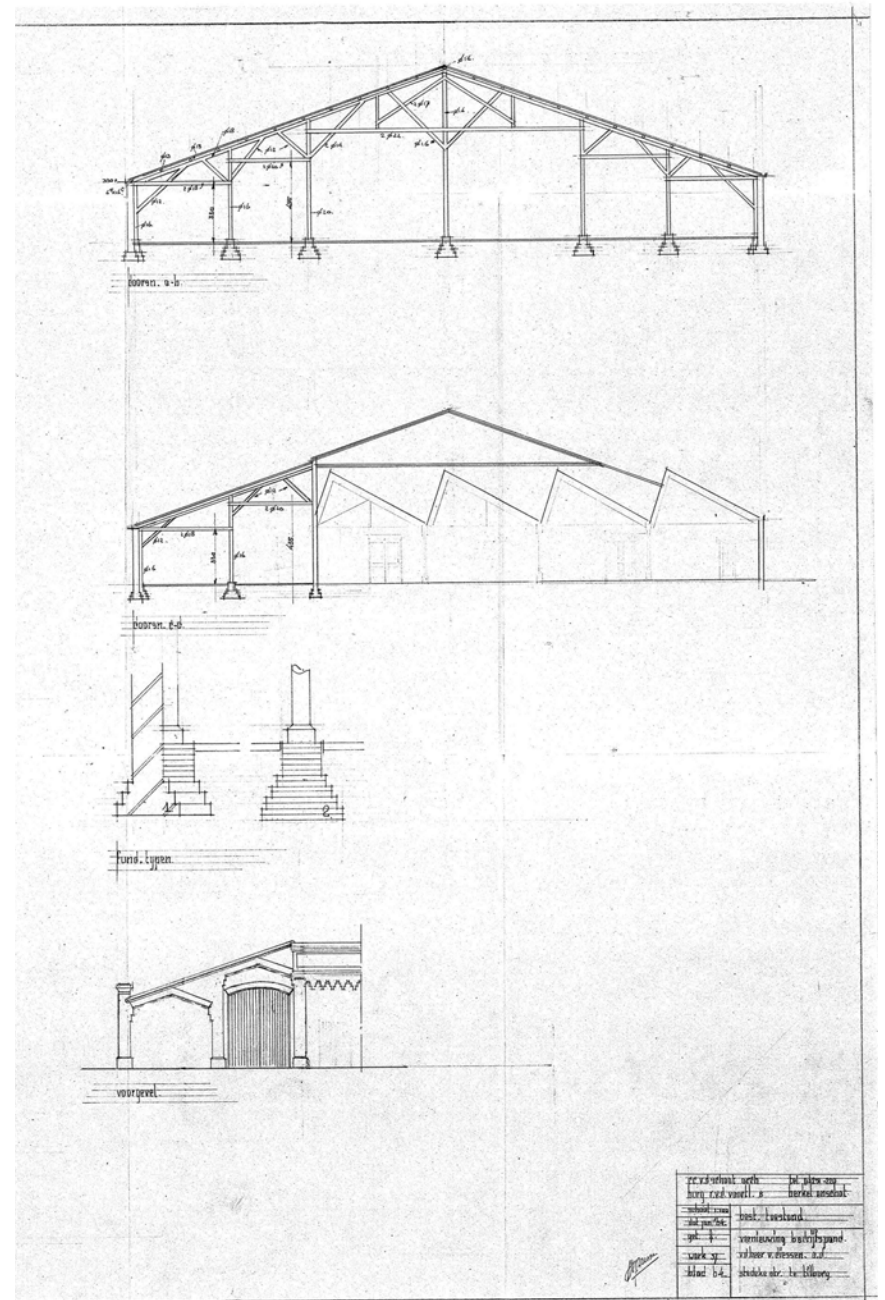
Het pand wordt in 1997 door fam. Van Diessen - de Rooij aan hun zonen Harrie en Joop verkocht. Om het pand 'schoon' op te leveren wordt de asbesthoudende dakbedekking gesaneerd en door stalen damwandprofielen vervangen. Ook laten zij grondmonsters nemen om de grondkwaliteit te onderzoeken. In bouwkundige zin zijn de wijzigingen aan het gebouw beperkt te noemen. Waarschijnlijk is het kantoortje in de voormalige productiehal in deze periode vernieuwd. Voor de opslag van materiaal van kinderboerderij Maria Goretti wordt tegen de oostgevel een afdak geplaatst.

²¹ De glas-in-loodramen stonden feitelijk los achter de bovenlichten en zijn door de huidige eigenaren van Catalonië als losse inboedel naar de nieuwe locatie meegenomen.

²² Dat de dakvorm en gevel afwijkend van het plan moesten worden uitgevoerd laat de notitie van secretaris Dingemans van Gemeente Tilburg op de vergunning van mei 1964 duidelijk zien.

Detail van de bestektekening van architect C.C. van der Schoot voor de verbouwing van de opslagloodsen in 1964. Bouwarchief Tilburg

Detail van bestaande situatie in 1964, de voorgevel heeft waarschijnlijk nooit in die vorm bestaan. Bouwarchief Tilburg

2.4 Tuinmuur van Clarissenklooster

Het voormalige Clarissenklooster ligt aan Lange Nieuwstraat 191 in Tilburg. Dit voormalige klooster van de clarissen-coletinen werd omstreeks 1890 in neogotische stijl gebouwd naar een ontwerp van de Tilburgse architect A.G. de Beer. Als eerste Nederlandse vestiging van de Clarissen-Coletinen werd het in 1892 gebouwd en exact een eeuw later verlaten. In 1989 vertrokken de laatste acht zusters naar Someren. Vervolgens diende het klooster enkele jaren als spiritueel centrum.

In 2004 werd het gekocht door TBV Wonen en in 2005 naar plannen van Storimans Wijffels van Hoogmoed architecten b.v. verbouwd. Sinds 2007 dient het gebouw als onderkomen voor studenten van de Brabant Medical School. In het interieur is een aantal authentieke onderdelen bewaard gebleven, zoals antieke handpomp, een carrouselluik voor de aflevering van goederen en massief houten grendeldeuren. Deze deuren moesten ook verhinderen dat de zusters van deze besloten orde contact hadden met de buitenwereld. Achter het klooster bevindt zich een grote tuin.^{23 24}

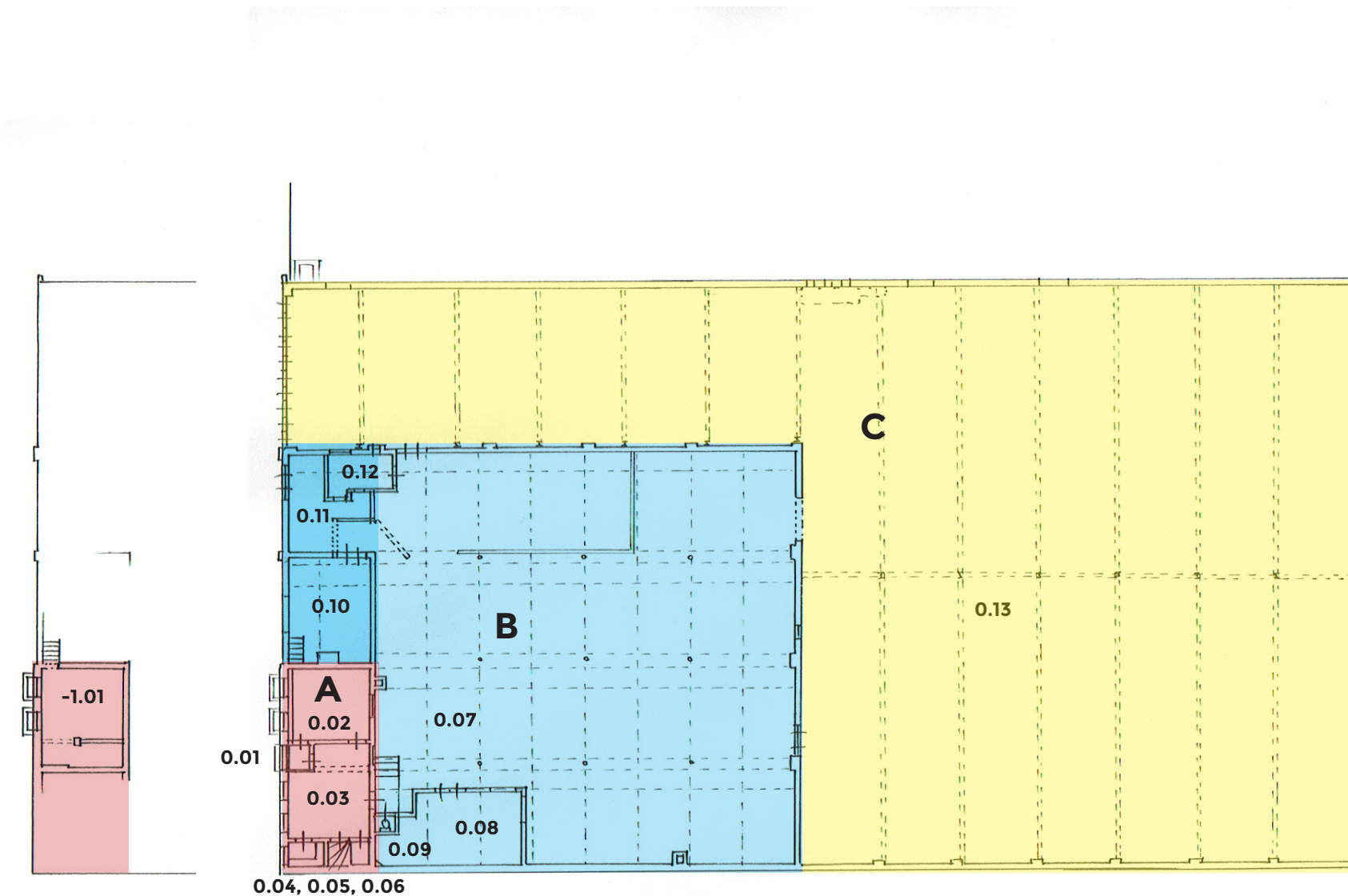
De tuin achter het klooster betreft een omsloten tuin.²⁵ Wanneer de tuinmuur exact is gebouwd is niet eenvoudig uit de digitale archiefstukken af te lezen. Een bouwvergunning voor de muur is niet te vinden. Wat we wel op een tekening van het kadaster zien is dat de oostgrens van het terrein in 1905-06 samen met het fabrieksterrein van Catalonië gewijzigd werd. De samenvoeging van het oostelijke muurdeel met het noordelijke deel vertoont geen bouwsporen die op een aanpassing duiden. Het lijkt daardoor aannemelijk dat de muur grotendeels in die jaren gebouwd is. Het prieel dat nu nog aanwezig is staat op de tekening van 1905-06 als bestaand ingetekend en kan daarmee ouder zijn dan de rest van de muur. Het is denkbaar dat in dat geval het kloosterterrein voor de komst van de muur een andere erfafscheiding had. Het is denkbaar dat de muur in ieder geval voor 1910 gebouwd. In dat jaar werd in de vergunning voor het bouwen van een 'muziekzaal' aan de straatzijde tegen de kerk gesproken dat de zaal tegen de bestaande 'schansmuur' gebouwd moest worden. Die theorie wordt niet helemaal geloofwaardig als we de kaarten van de verbouwing van het bijgebouw in 1918 en de kadastrale kaart van 1915 bekijken en zien dat het prieeltje los staat van zijn achtergrens. We nemen aan dat men van het kadaster wel de gebouwen tekende en niet de muren meenam. Op de tekening van het bijgebouw van Catalonië zien we duidelijk dat ook hier voor een bestaande kloostermuur gebouwd wordt.

De muur vertoont een flinke verhoging aan de noord- en westzijde. Mogelijk dat het snel groeiende bedrijf Catalonië, dat zijn gebouwen tot aan de grens bouwde de reden voor de ophoging is geweest. Men heeft waarschijnlijk het zicht willen blokkeren en misschien ook het geluid willen weren. Tegen de noordmuur heeft ooit een plantenkas gestaan. Het licht vanuit het zuiden is daar ideaal voor. Het is niet bekend wanneer het lokaaltje in de noord-westelijke hoek is gebouwd, door de bouwtrant kunnen we dat inschatten in het laatste kwart van de twintigste eeuw. Wanneer de beelden, reliëfs of afbeeldingen uit de kapelletjes zijn verdwenen is niet duidelijk, mogelijk dat de wisseling van eigenaren het moment is geweest.

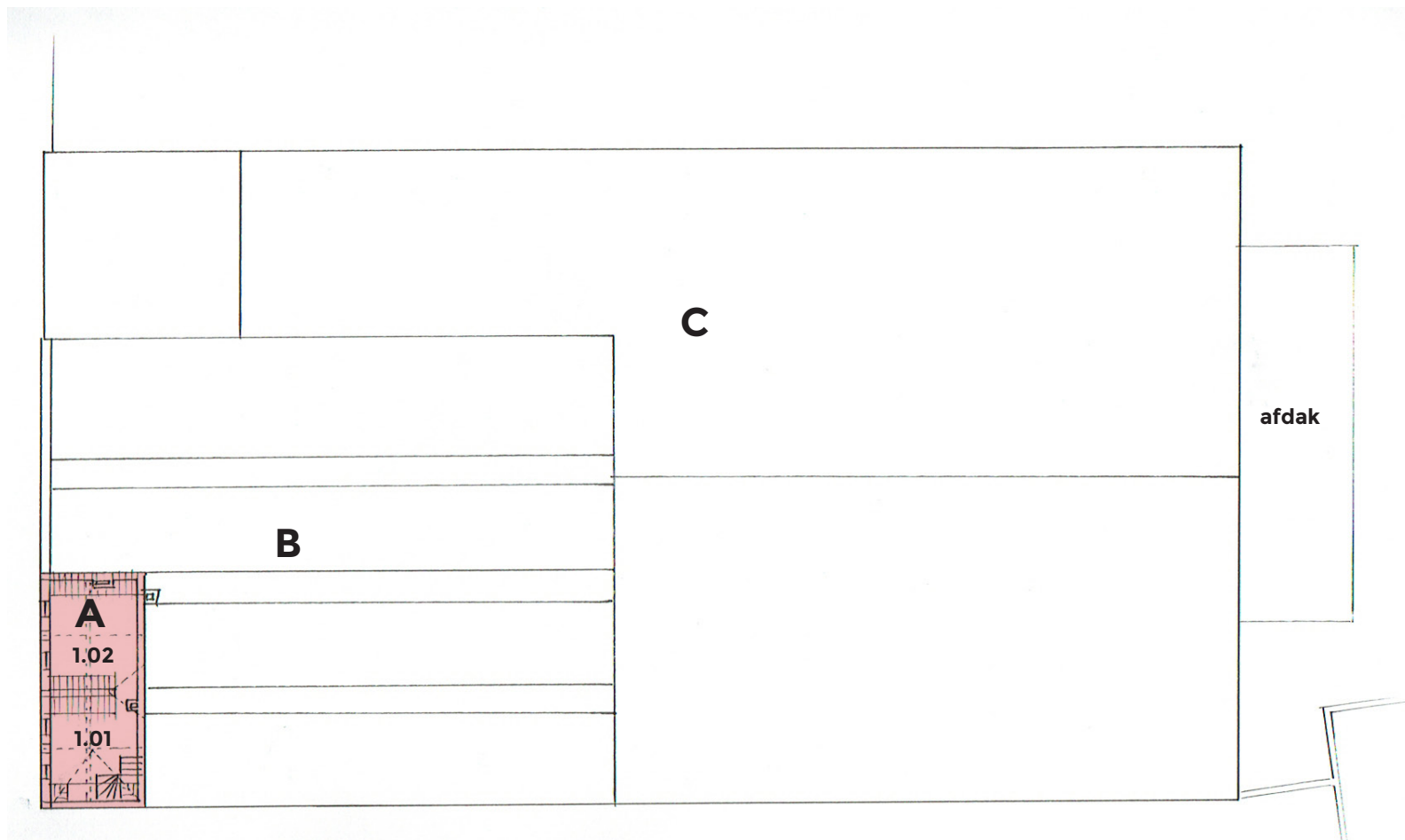
²³ <https://wikimiddenbrabant.nl/Clarissenklooster>

²⁴ <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/clarissen-klooster>

²⁵ De omslotenheid is feitelijk al in het woord tuin opgenomen. In het germaans: tunaz, tunan «omheining, omheinde ruimte»

Tekening: bestaande situatie van kelder en begane grond.

Tekening: bestaande situatie van verdieping.

Zicht op de daken van Stedekestraat 48, rechtsboven het Clarissenklooster. Google Maps

Straatbeeld.

3. Beschrijving

3.1. Situatie en ruimtelijke context

Het verloop van de Stedekestraat is als veldweg parallel aan de Gasthuisring al op oude kaarten te zien. Die oude verbinding tussen de Noordhoek en Veldhoven (Wilhelminapark) is vanaf de ontwikkeling van de NS-locatie verbroken. De bebouwing in de huidige straat is divers en in zijn opbouw, met smalle kleine huizen en brede en diepe kavels waar fabrieken staan, is de vroeg twintigste eeuwse situatie nog goed te herkennen. De grote terreinen van de fabrieken worden de laatste decennia voornamelijk opgevuld met appartementen en woningen. Aan de westzijde van de straat word nu op de plaats van een oude confectie-fabriek een moskee gerealiseerd. Catalonië is gepositieerd aan de oostelijke zijde van de straat. Het pand staat aan de zuidzijde tegen een lange rij huizen die in de zelfde periode omstreeks 1900 gebouwd zijn. In ruimtelijke zin vormt dit pand door zijn afwijkende vorm een sluitstuk van de lange huizenrij en een middelpunt in de straat. Aan de oostzijde is het kavel buiten de gebouwgrenzen als opslag in gebruik. Een lange smalle oprit is met twee poorten afgesloten en leidt naar het achterterrein. Daar grenst het perceel aan de kloostermuren van het Clarissenklooster (Lange Nieuwstraat 191). De hoge muren vormen nu een duidelijke scheiding tussen de sferen.

3.2. Exterieur

3.2.1 Bouwmassa

De hoofdobbouw van het pand bestaat uit 1 bouwlaag, heeft een rechthoekige vorm. Het volume bestaat uit verschillende bouwdelen die door een blik op het dak van elkaar te onderscheiden zijn. De kantoor-vleugel (A) is in de breedte aan de straat gepositioneerd, de gevel heeft twee topgevels en komt een halve baksteen naar ten opzichte van de overige geveldelen naar voren. Hierdoor trekt het ten opzichte van de overige bebouwing met voornamelijk in de breedte georiënteerde zadelen en mansardedaken de nodige aandacht. Het dak betaamt uit twee geschakelde zadeldaken waarbij de verbinding met het buurpand door een gedraaid zadeldak wordt gevormd. Het gebouwdeel dat zich achter en links naast de kantoorvleugel bevindt (B), bestaat uit een serie van vier sheddaken. De op het noorden gerichte staande dakvlakken zijn in glas uitgevoerd en de hellende daken nu van stalen damwandprofielen voorzien zijn; voorheen waarschijnlijk uit dakpannen. Het noordelijkste van de vier is later doorgetrokken tot de verhoogde scheidingsmuur. De sheddaken zijn aan de straatzijde door een hoge recht afgesloten 'schermgevel' afgeschermd. De grote opslaghal die de voorgaande gebouwdelen aan de noord en oostzijde omringt is voorzien van een groot zadeldak dat zich aan de noordzijde richting de straat doorzet als lessenaarsdak (C). Het dak is bedekt met stalen damwandprofielen. Bij de laatste twee traveeën sluit een hoger aangezet plat dak aan op de voorgevel. Het afdak dat recent voor de opslag van goederen van de nabijgelegen kinderboerderij tegen de oostgevel is geplaatst blijft de rest van de beschrijving buiten beschouwing.

Gevelbeeld. Heemkundekring Tilburg

De plint onder het rechter venster vertoont twee bouwnaden.

Entreepartij.

Uitgemetselde dakrand.

Hals met smeedwerk.

Detail van venster.

Venster op de verdieping.

3.2.2 Gevels

voorgevel:

De opbouw van de drie gebouvvolumes uit zich in de voorgevel aan de straat in drie verschillende geveldelen. We bespreken ze achtereenvolgens van A naar C (van zuid naar noord).

De gevel van de kantoorvleugel (A) is met bruinrode baksteen in een kruisverband gemetseld. De gevel is aan de onderzijde voorzien van een cementplint waarin twee licht-getoogde kelderlichten zijn opgenomen. Met een ijzeren hekwerk zijn de koekoeken afgedicht. Het opgaande werk is door gele baksteen speklagen geled. De speklagen en de getoogde vensters in de gevel zijn kenmerken van de neo-rennaissance bouwstijl.

*Neo renaissance is een 19e-eeuwse, internationaal verspreide bouwstijl waarin werd teruggegrepen op motieven uit de renaissancebouwkunst. Daartoe behoren onder andere de trapgevels, speklagen, de kenmerkende horizontale lijnen die de gevel in 'vlakken' verdelen... ... In Nederland kwam de stijl op omstreeks 1875, toen werd gezocht naar een nationale bouwstijl. Een eerste aanzet leverde Pierre Cuypers met zijn ontwerp voor het Rijksmuseum in Amsterdam...*²⁶

De gevel heeft twee topgevels die boven het dakvlak uit steken. Aan de bovenzijde zijn de gevels fors uitgemetseld en bovenop met cement afgesmeerd. De cementlaag is van een profiel voorzien waardoor de suggestie van natuursteen opgewekt wordt. Op elke top is de hoog en naar voren uitgemetselde 'hals' met een geprofileerde gecementeerde deksteen afgedekt en van een fraai uitgesmeed ornament voorzien. De gevel heeft zes 'vensterassen'. De voordeur bevindt zich in de derde en is dieper teruggeleed en van hardstenen traptreden voorzien. De traptreden maken ook het hoogteverschil dat de begane-grondvloer ten opzichte van de straat maakt duidelijk. De deur is als paneeldeur uitgevoerd. De bovenste twee zijn voorzien van een glasvlak waarvoor gietijzeren roosters geplaatst zijn. De overige vijf assen zijn van een houten schuifvenster voorzien. De vensters zijn oorspronkelijk als een zogenaamd T-venster uitgevoerd. Van de twee linker vensters is de middenstijl uitgezaagd. De kozijnstijlen hebben een kraalprofiel en zijn deels in het metselwerk opgenomen waardoor ze zeer slank ogen. De bovendorpel is fraai uitgewerkt met profielen. Daarboven zijn de gevelopeningen door een segmentboog met strek overspannen. De boogtrommel is met metselwerk in keperverband gevuld. Een onderdorpel ontbreekt, het onderraam, met weldorpel, sluit direct aan op een forse natuurstenen raamdorpel. Onder de raamdorpel van het meest rechtse venster zijn in de plint twee naden te zien. Die naden duiden er waarschijnlijk op dat hier zich voorheen een toegangsdeur of een kelderlicht bevond. Vanwege de hypothese dat de rechter topgevel twee jaar ouder is dan de linker is de plaats van toegangsdeur op de voorschreven plaats niet vreemd. Bij de uitbreiding die kort na de stichting van de fabriek volgde heeft men er voor gekozen om de entree centraal in de gevel te plaatsen zodat binnen meerdere ruimtes op een logische manier ontsloten konden worden. De twee koppels kleine vensters op zolderniveau zijn onder een rondboog geplaatst. De plaatsing volgt niet de

²⁶ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Neorenaissance>

Het middendeel van de voorgevel.

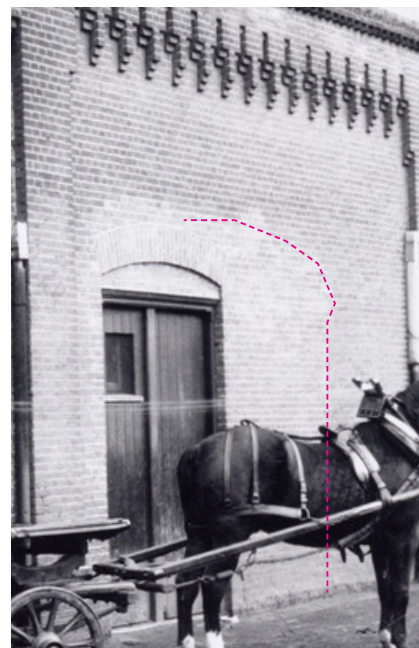
Poort.

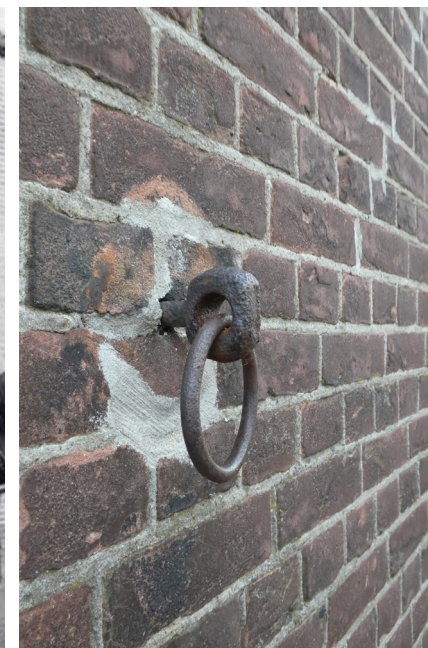
Detail van poort.

Geveldetail.

De poort is al vroeg verplaatst

Staen oog voor het aanleggen van paarden.

De roze lijn omkadert het metselwerk uit 1917, daarin was een venster aangebracht (geel). In de ophoging uit 1964 was een groot strookvenster aanwezig (blauw.)

Tegen de hoek en bij de achterste poort zijn de originele hardstenen aanrijblokken herplaatst.

vensterassen van de begane grond en zijn juist op de plaatsen gezet waar de meeste druk van de gevel te verwachten valt. De vensters van de verdieping zijn recent vernieuwd. De T-verdeling in de draairamen is in 1 vlak gerealiseerd. Het is niet duidelijk of dit de oorspronkelijke situatie benaderd. Verder zijn in de gevel enkele plekken zichtbaar waar men voegwerk provisorisch heeft vernieuwd of metselwerk heeft ingeboet. De kleurstelling van de houten delen is niet oud. Oud foto's tonen dat de kozijnen voorheen donker waren en het wit zich beperkte tot de ramen in de vensters. Er kan rekening mee worden gehouden dat de voordeurpartij uit een kostbare houtsoort bestaat en oorspronkelijk geheel blank gelakt was.

Achter het middendeel van de voorgevel zijn twee shed-daken aanwezig. Daarvan wilde men de contour niet in het gevelbeeld hebben waardoor met voor een schermgevel koos. De hoogte van de hemelwaterafvoeren veraden de kuilgoten van de dakconstructie. De gevel is in een roodbruine baksteen gemetseld en heeft een rechte afsluiting met een uitgemetselde fries. De detaillering is overeenkomstig met de hiervoor beschreven gevel van het kantoordeel, waarvan het linkse deel gelijktijdig met de hier besproken gevel gebouwd is (1901-1902). De gemetselde fries ondersteund een gecementeerd vlak dat door een enkele koppenlaag omringd is. Het vlak diende voorheen als reclameuiting voor de strohulzen-fabriek. Van de geschilderde reclame is nu niets meer te zien. De afdekking van de gevel is hier in natuursteen uitgevoerd. Het opgaande werk van de gevel is door twee risalieten in tweeën gedeeld. Het basement is breder uitgemetseld. De twee gevelvlakken zijn respectievelijk van een blindnis en een gevelopening met poort voorzien. Beiden hebben een segmentboog als overspanning. De blindnis is door afwijkingen ook aan de binnenzijde van de muur te herkennen. De opgeklampte poort met kraaldelen is in een kozijn gevat. De poorten sluiten met een brede naald en de linker deur heeft een getralied raam. Later zijn de deuren aan de onderzijde tegen opspattend water van planken, als zijnde weldorpel, voorzien. De poort is redelijk snel na de bouw vanuit het centrum naar de linker zijkant verplaatst. Hiervan zijn nauwelijks bouwsporen te zien maar oude archieffoto's maken dat direct duidelijk.

Het linker deel van de voorgevel is in 1964 gerealiseerd. De gevel uit 1917 die na de brand van december 1916 gebouwd was werd daarbij verwijderd. Een klein deel is nog aan de voet van het linker muurdeel te herkennen. Daar is ook een hardstenen aanrijsteen van de gevel uit 1917 hergebruikt. Twee andere exemplaren liggen bij de tweede poort bij het achterterrein. Vermoedelijk leidde de steeds groter wordende vrachtwagens voor de keuze van harmonicadeuren. Het vlak boven de houten deuren bestaan eigenlijk uit verticale planken. Die zijn nu door vlakke platen met reclameuiting Catalonië bekleed. Een vlakke dakrand sluit de gevel af. Het is niet bekend of de kleurstelling van de deuren past bij het kleurbeeld van 1964.

Linker zijgevel.

Achter- of oostgevel. De kleuren van het metselwerk duiden op de vroegere daklijn en gevelopeningen.

Bouwsporen duiden op gevelopeningen en plaatsen van gevelankers.

Het achterterrein wordt afgeschermd door de tuinmuur van het Clarissenklooster.

De afdekking en hoek van de muur is op onderdelen beschadigd.

Overzicht van de oostelijke tuinmuur.

linker zijgevel:

De breedte van het linker deel van de voorgevel wordt aan de linker zijgevel herhaald. Verstoringen in het metselwerk duiden op het dichtzetten van een fors strookvenster. Het lichter gekleurde metselwerk, aan de bovenzijde van de gevel, in wild verband maakt de ophogingen uit 1964 zichtbaar. Het onderste deel van de gehele linker zijgevel is met roodbruine baksteen in kruisverband gemetseld en maakt deel uit van de vervangende bouwdelen die in 1917 na de brand van 1916 zijn gebouwd. Daarin waren een tweetal vensters een toegangsdeur en drie toiletvensters opgenomen. Alle zijn door verstoringen en dichtzettingen in het metselwerk te herkennen. Lichtere 'koppen' maken duidelijk dat hier voorheen gootklossen en dus een houten bakgoot aanwezig was. Donkere verf toont de posities van gevelankers die de houten constructie met de buitenmuren verbonden. Aan de dakvoet is nu een forse mastgoot aanwezig en het ritme wordt nu bepaald door de opeenvolging van regenpijpen.

achtergevel:

De basis van de achtergevel is nog steeds de muur van de herbouw uit 1917. De ophoging van 1964 tekent zich aan binnen en buitenzijde, door het afwijkend metselwerk, duidelijk af. Aan de zuidzijde van deze muur lijkt zelfs een oude muurplaat of dakspoor nog in het metselwerk aanwezig. Of de ophoging met kalkzandsteen in 1964 zo gebouwd is of bij de dakwerkzaamheden in 1997 is gerealiseerd is niet duidelijk te zeggen. Nabij de hoek met de noordgevel is te zien dat een grote poort en een klein venster in die periode dichtgezet zijn. Aan de andere hoek zien we aanzetten van daklijnen van aanbouwen die niet meer aanwezig zijn. Tegen een groot deel van de achtergevel is recent een open aanbouw onder lessenaarsdak geplaatst.

3.2.3 Tuinmuur van Clarissenklooster

De achterzijde van het perceel dat oorspronkelijk bij Catalonië hoort grenst aan de tuinmuur van het Clarissenklooster dat omstreeks 1890 aan de Lange Nieuwstraat is gebouwd. Kort na de bouw omstreeks 1905 moet de tuinmuur, die nagenoeg alle open zijden van het perceel afschermd, gebouwd zijn. Het is aannemelijk dat de muur aan de tuin gelijktijdig met de gelijkaardige muur aan de straatzijde is gebouwd.²⁷ De tuin wordt door drie muren aan de west-, noord- en oostzijde omsloten. Een centraal pad in de tuin leidt naar een prieeltje dat in het midden van de noordelijke gepositioneerd is. Op afstand parallel aan de muur loopt een tweede pad langs zeven kapelletjes die op een gelijke afstand van elkaar uit de muur voortkomen. Dat het zeven kapellen betreft is niet toevallig. Het doet ons denken aan de staties die de 'Zeven smarten van Maria' tonen²⁸. Verschillende kapellen en kloosters in Nederland en België zijn naar de 'Zeven smarten van Maria' genoemd of hebben een park met een 'krans' van kapellen. Een mooi voorbeeld is het Mariapark van Lommel-Werkplaatsen waar in de jaren '20 door een Capucijn en een betonwerker een grot ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes werd gebouwd. Met de bloei van het bedevaartsoord

²⁷ In de kloostertuin is nog een (beschadigd) hardstenen afdeksteen van de straatmuur aangetroffen. De afdekking heeft deel uitgemaakt van de muur en poort die voor de entree van het klooster gestaan heeft.

²⁸ Met Onze-Lieve-Vrouw van Smarten gedenkt de Katholieke Kerk op 15 september de Zeven Smarten van Maria

Overzicht van de noordelijke tuinmuur met in het midden het prieel met Mariagrot.

Het kapelletje in de noord-oostelijke hoek had een houten omlijsting en dakje.

Ook in de tegenovergelegen noord-westhoek gaat achter het tuinmanshuisje de restanten van een kapelletje schuil.

Kapelletje met basement van ijzeroer. Het dakje is met bakstenen gemetseld.

Restanten van plantenkassen. Op de achtergrond zien we de opslaghal van Catalonië.

Opgehoogde muren met in de noord-westhoek een tuinmansberging.

De topgevel van het prieel bestaat uit een houten raamwerk met vulling van kraaldelen.

werd daar in 1937 ter ere van de 'Zeven Weeën van Maria' een kapellenkrans aan toegevoegd.²⁹ Waarschijnlijk werden 'de smarten' in de tuin van het Clarissenklooster van west naar oost met de klok mee gelopen.

Op het moment dat Maria door de engel Gabriël werd gevraagd of zij de Moeder van Jezus wilde worden, werd zij vervuld van een grote vreugde. Zij zong een beroemde lofzang voor God, het Magnificat ('Mijn ziel prijst hoog de Heer...': Lukas 01,26-38.46-56). Net als haar zoon Jezus is haar het lijden niet bespaard gebleven. Maar dat had niet het laatste woord over haar. Integendeel, zij is door het lijden heen een vrouw van de liefde geworden. De Kerk noemt haar 'de eerste van de gelovigen', 'beeld van de kerk zelf'. In haar smarten kunnen de gelovigen hun eigen verdriet herkennen...

Liturgische beschrijving "Zeven smarten"

1. Jezus aan God toegewijd (besnijdenis)
2. Jezus vindt toevlucht in Egypte
3. Jezus teruggevonden in de tempel
4. Jezus draagt het kruis van mensen
5. Jezus aan het kruis
6. Jezus van het kruis afgenomen
7. Jezus in het graf (bewening)

Aan de noord- en westzijde is de muur, waarschijnlijk vanwege de uitgebouwde bedrijfsbebouwing van Catalonië, met een aantal lagen en een tweede 'ezelsrug' verhoogd. In de westmuur is een ruwe doorbraak aanwezig. Daar kunnen we zien dat de muur anderhalve steen dik is. Oranje-rode bakstenen (180/47/85) zijn met een kalkmortel in een kruisverband gemetseld. De bovenzijde is met een eenvoudige ezelsrug afgedekt. Met dat zelfde detail zijn de daken van vijf kapelletjes gemaakt. De wanden zijn vier koppen uit de muur gemetseld en omsluiten door een rondboog aan de bovenzijde een ondiepe nis die zonder uitzondering allen in een kleur: groen, geel maar nu vooral wit geschilderd zijn. In het kapelletje vlak naast de recent gebouwde houten tuinberging is van ijzeroer een sokkel gemaakt waar een standbeeld op heeft gestaan. In de twee hoeken nabij de noordelijke muur waren twee kapelletjes aanwezig die qua vorm afwijken van de overige vijf. De restanten van de westelijke is door een recente tuinmansberging aan het zicht onttrokken. Verfsporen en verstoringen in het metselwerk zijn nog net te zien. De oostelijke bestaat uit een geschilderd veld met keper-afsluiting. Aan de bovenzijde zijn restanten van een houten lijst of een dakje te herkennen. Aan de voet is een altaar of basement gemetseld.

Het prieel in het midden van de noordelijke muur heeft een vierkante plattegrond. De bakstenen zijmuren zijn aan de binnenzijde geschilderd. Ze dragen een zadeldak dat met paars-blauwe leien in maasdekking gedekt is. Aan de binnenzijde is grijs geschilderd dakbeschot te zien. De voorzijde van het zadeldak is afgesloten met een houten raamwerk met een vulling van diagonaal geplaatste kraaldelen. De verwerking en toepassing van de houten topgevel zijn kenmerken van de zogenaamde chaletstijl die rondom de eeuwwisseling populair was. In Nederland worden de

²⁹ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Mariapark_\(Lommel\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Mariapark_(Lommel))

Detail van de nis in de Mariagrot.

Losliggende hardstenen muurafdekking.

Kapel tegen de westmuur.

Zuidelijkste kapel (nr. 1) tegen de westmuur.

Detail van houten topgevel en klimop.

Afwijkend spant bij de samenkomst van de zadeldaken.

Verbeterd Hollands spant.

Ijzeren constructie van productiehhal.

Bovenaansluiting van ijzeren kolommen.

kenmerken van de chaletstijl vaak gecombineerd met de neo-rennaissance bouwstijl waardoor die gebouwen vaak onder het eclecticisme worden gerekend. Een flinke klimop overwoekert het geheel. De vloer is van een baksteen vlijlaag en roodgebakken tegels voorzien. In de ruimte is naast twee eenvoudige houten bankjes een Mariagrot aanwezig. De grot is samengesteld uit IJzeroer-keien die met rode of rood-geschilderde cementmortel bij elkaar worden gehouden. In de rechter bovenhoek herkennen we de nis voor een Maria-standbeeld³⁰. Twee kleine openingen dienden voor beplanting.

*De Chaletstijl is een romantiserende bouwstijl die, vooral in het laatste deel van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw (dus ruwweg rond 1900), onder meer in Duitsland, Nederland, Noorwegen en IJsland, werd toegepast bij villa's, boerderijen en openbare gebouwen. ... De romantische gevoelens die in die tijd leefden voor het chalet, de traditionele bouwvorm van boerderijen in de berggebieden van Zwitserland, Savoye en Tirol, kwamen voort uit het feit dat veel rijkere mensen in de 19e eeuw naar Zwitserland trokken als toeristische bestemming en daar geconfronteerd werden met wat zij zagen als "onbedorven bergvolkeren". ... Wel komen er bepaalde elementen in voor zoals overstekende daken, uitbundig met snijwerk versierde windveren en sierspanten met ajourwerk. In tegenstelling tot een chalet, dat altijd van hout was gebouwd, zijn de meeste in chaletstijl uitgevoerde gebouwen in baksteen gebouwd, maar dan wel voorzien van houten ornamenten.*³¹

3.2.4 Constructie

Het kantoor (A) de voormalige productiehallen (B) en de opslagruimtes (C) zijn allen met steens muren gemetseld. Voor de stabiliteit door de hoogte van de wanden en de druk van constructies zijn steunberen of risalieten toegepast. De muren zullen aan de onderzijde, beneden maaiveld, versnijdingen hebben zodat er een fundering bestaat. De jongere dragende wanden hebben een betonnen fundering (Zuidwand van de in 1964 herbouwde buitenmuur). Aan de straatzijde is in ieder geval onder de directiekamer en mogelijk ook onder het andere deel van het kantoor een gemetselde kelder aanwezig. Het kelderdek bestaat uit stalen liggers met trog-gewelfjes die op driekwart van de overspanning op een stalen onderslagbalk en gemetselde poer rusten. Achter de keldervensters aan de straatzijde zijn twee koekoeken gemetseld.

De vloer en dakconstructies van de drie gebouwdelen verschillen van elkaar. Het kantoor heeft stenen vloeren op het kelderdek. De verdiepingsvloer bestaat uit houten balken en vloerbeschot. De gordingenkappen met dakbeschot wordt door naaldhouten spanten gedragen. De spanten hebben de vorm van een 'verbeterd Hollands spant'. De lange spantbenen worden door kreupele stijlen en blokkelen onderdersteund. De spatkrachten worden tegengegaan door de toepassing van horizontale trekplaten waartussen de 'makelaar' bevestigd is. De gordingen zijn op gordingklossen op de spantbenen bevestigd. De krachten van het spant worden door een 'slof' op de balklaag afgedragen. De verbindingen zijn met nagels en bout-en moerverbindingen gezekeerd. Waar het rechter dak op de scheidingsmuur met de burens aansluit is het spantbeen

³⁰ Waarschijnlijk stond ook hier een Onze Lieve Vrouw van Lourdes.

³¹ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Chaletstijl>

Trekstang met wartel.

Staalconstructie uit 1964.

Detail van staalconstructie uit 1964.

Ijzeren dakconstructie uit 1964.

Ijzeren dakconstructie uit 1964.

achterwege gelaten en maken kepers voor de kilgoten de richtingverandering van de kap mogelijk.

De productiehal achter de kantoorvleugel (B) heeft een zaagdak of beter bekend als sheddak. De vier kappen hebben een staand glasdak op het noorden (voor constant werklicht) en een hellend dak met dakbeschot en houten gordingen op het zuiden. De constructiedelen van de dakconstructie zijn in ijzeren L-profielen opgebouwd terwijl de onderdelen die de trekkrachten opvangen uit ijzeren trekstaven met wartels zijn uitgevoerd. De trekstaven zijn met gietijzeren schoenen aan het langsverband, een ijzeren H-profiel en om het andere spant met gietijzeren kolommen verbonden. De kuilgoot op het langsverband is uitgetimmerd en van kraaldelen voorzien. Dit type dak en de overgang van de houten kappen naar de slankere ijzeren kapconstructies wordt mooi verwoord door Herman Janse.

Zaagdaken:

Dit daktype wordt ook sheddak genoemd. Voor industrieën, die vooral licht uit het noorden moesten hebben in een grote hal, ontstond een daktype, waarbij een opeenvolgende reeks parallelle daken met twee dakvlakken onder verschillende helling, waarvan de steilste vlakken op het noorden gericht zijn en van glas zijn voorzien.... Toch probeerde men de constructie zo eenvoudig mogelijk te houden om de lichttoevoer zo min mogelijk te belemmeren. Het aantal steunpunten in de ruimte moest beperkt gehouden worden. In hout werden zij vaak als standvink uitgevoerd. De schoren daarvan vormden een obstakel in de werkruimte. Daarom ging men er toe over de steunconstructie in ijzer uit te voeren.³²

De kapconstructie van Stedekestraat 48 past mooi in de periode dat men de overgang maakte van houten spanten naar de ijzeren uitvoering die slanker is en daardoor meer licht op de werkvloer toelaat. De dragende kolommen van de productiehal van Catalonië hebben een rond profiel waarbij door banden een sober kapiteel en aan de onderzijde een basement is vormgegeven. De bedenkers van de ijzeren dakconstructie met trekstaven ontleen hun kennis aan de ingenieur Camille Polonceau die reeds een ruime halve eeuw eerder dan de bouw van Catalonië een spant bedacht dat grote overspanningen met weinig materiaal kon overspannen. Ideaal voor fabrieksgebouwen.

De Franse spoorwegingenieur Camille Polonceau (1813-'59) paste in 1839 voor het eerst kapspanten toe, die zijn opgebouwd uit twee onderspannen balken (afb. 588), verbonden door een trekstang. Hoewel de constructie meestal geheel in ijzer werd uitgevoerd, zijn er ook voorbeelden in hout en ijzer.... Met Polonceauspanten konden grote overspanningen worden gerealiseerd. Zij werden in de tweede helft van de 19de eeuw veelvuldig toegepast, onder meer in markthallen, fabrieksgebouwen en stationsoverkappingen. De koppeling van de drukstaven met de smeedijzeren trekstangen wordt door gietijzeren schoenen tot stand gebracht.³³

De dakconstructie van de opslaghallen (C) is minder bijzonder uitgewerkt. De gedachte is echter het zelfde: met zo min mogelijk materiaal een zo groot mogelijke overspanning maken. De

³² H. Janse Houten kappen in Nederland 1000-1940, 1989. 'geraadpleegd via DBNL (KB)'

³³ H. Janse Houten kappen in Nederland 1000-1940, 1989. 'geraadpleegd via DBNL (KB)'

Kelder. Achter de wandverdikking is mogelijk een tweede kelder aanwezig.

Voormalige directiekamer 1.02.

Entreehal.

Oude paneeldeur met loket.

Voormalige directiekamer 1.02.

Oude paneeldeur met vlakke plaat.

Detail van lambridering met bordenlijst.

Kantoorruimte 1.03.

rondhouten dakconstructie uit 1917 die in zijn dwarsdoorsnede uit zes 'beuken' bestond en dus vijf rijen 'stijlen' had, werd in 1964 vervangen door een slanke staalconstructie met maar één rij en in totaal zes kolommen. Hoge stalen kolommen (H-profielen) dragen de nok. Tegen de zijanten van die kolommen zijn slanke spanten geplaatst. De spanten zijn opgebouwd uit liggende kokers waarop platen gelast zijn. De platen dienen ter bevestiging van gelaste L-profielen die de stijltjes en schoren vormen. De spantbenen dragen uiteindelijk houten gordingen. De golfplaten die er oorspronkelijk op lagen zijn in 1997 door stalen damwand-profielplaten vervangen.

3.3. Interieur

De algemene indruk van het interieur is dat het zich in een zeer authentieke staat bevindt. De sfeer van de fabriek zoals die in 1900 gebouwd werd en in 1917 verbouwd werd is nog steeds aanwezig. Het kantoor is voor het laatst waarschijnlijk kort na 1937 veranderd (gang verwijderd en kantoor voorzien van lambrisering) toen Van Diessen het bedrijf van de erven Verbunt overnam. De zolders zijn feitelijk nooit veranderd. De grootste verandering was de vernieuwing van de opslagruimte in 1964 maar ook daarbij werd er veel van het muurwerk van het oude gebouw in stand gehouden. De ruimtebeleving is nog in de staat van 1905-1906 toen de fabriek zijn huidige omvang kreeg. De sfeer wordt vooral beaald door authentieke bouwkundige details maar ook originele onderdelen van de aandrijving van de gasmotoren naar de naaimachines en de vele tekstuele aanduidingen en notities van personeel die tijdens het werk op wanden gezet werden. Het is een sfeer die nog maar zelden beleefd kan worden en daardoor een zekere uniciteit heeft.

3.3.1 Kelder

De gemetselde kelder (-1.01) zijn met een gemetselde trap vanuit de smederij (0.10) te bereiken. De vloeren bestaan uit een cementdeklaag en ook de wanden zijn gecementeerd. De stalen liggers van het kelderdek en de tusengeplaatste geetsede troggewelven zijn van een cementlaag vorozien. Door een wand tussen de gemetselde poer en de wand te plaatsen is een vak ontstaan wat denklijk dienst heeft gedaan voor brandstof zoals kolen. Een verdikking die zich in de muur recht tegenover de toegang aftekent doet vermoeden dat er een doorgang achter schuil gaat. Aangezien de ruimtes op de begane grond van het kantoor allen hoog boven het maaiveld aangelegd zijn is dit zeer aannemelijk.

3.3.2 Begane grond

Voor de beschrijving van het interieur op de begane grond volgen we wederom de gebouwdelen van A tot C.

kantoor A:

De huidige entreeportaal (0.01) is ontstaan doordat men bij een verbouwing in de jaren '30 van de vorige eeuw de lange gang tussen de twee lokalen inkort heeft. Een oude paneeldeur is onder een

Gestucte balk op de plaats van de oude gangmuur.

Detail van keukenvloer (0.04).

Trapopgang (0.05).

Kantoorruimte 1.03.

Kluis (0.06).

Trap vanuit de productiehal naar kantoor en het toilet. rechts de dichtgezette oude doorgang naar het kantoor.

Overzicht van de productiehal.

Restanten van de naaimachineinstallatie van 1918.

Deur naar de opslaghal.

oude bovenlicht geplaatst en van een loket met raampje voorzien. De tweede binnendeur geeft uit op de directiekamer. Alle houtwerk is voorzien van geprofileerde architraven en van een donker geschilderde houtimitatie voorzien. De vloer is met dubbel hard gebakken tegels belegd en ook de onderste helft van de wanden is bij de verbouwing in de jaren '30 van lichtblauw tegelwerk met oranje accenten voorzien.

De directiekamer (1.02) is betreft de vorm nog in zijn oude staat. Door een centraal venster heeft men vanuit hier zicht op de productiehal. In de bovenlichten van dit raam en de ramen in de straatgevel waren voorheen drie glas-in-lood ramen aanwezig. Die ramen zullen gelijktijdig, waarschijnlijk kort na 1937, met het aanbrengen van de hoge houten lambrisering met bordenlijst, de radiatoren en omkasting aangebracht zijn. Ook de deuren werden, door middel van een vlakke plaat met profiellijstje en nieuwe architraven, gemoderniseerd. De onderramen van de schuifvensters werden van hun middenstijl ontdaan. Waarschijnlijk zijn de vloer en de plinten nog oorspronkelijk. In de donkere bies van de parketvloer is een contour te zien die de op de locatie van de oorspronkelijke haard kan duiden. De kantoorruimte (1.03) is de centrale ruimte vanwaar de productiehal en ook een kleine keuken (1.04), de trapopgang (1.05) en de kluis (1.06) kunnen worden betreden. Deze ruimte is bij de verbouwing in de jaren '30 vergroot doordat men de gangmuur verwijderde. De balk die de verdiepingsvloer draagt is fraai met (sier)consoles gestuct. ook deze ruimte is zoals voorschreven ruimte van een houten lambrisering voorzien, zij het wat soberder. In deze ruimte zijn wel alle paneeldeuren ongemoeid gelaten en hebben de schuifvensters nog hun middenstijl en oorspronkelijke geprofileerde architraven. Alle plafonds zijn vlak gestuct en de vloer is van een tapijt voorzien. Op een oude archieffoto is perfect te zien hoe deze ruimte oorspronkelijk aangekleed was. De muren waren van een gestreept behang voorzien, onder het plafond was een schilderijlijst voor het ophangen van schilderijen voorzien en de vloer had geen bekleding. Een leuk detail is de inkijk in de kluis en de kleine kamer (0.04) die als telefoonruimte diende. Deze ruimte is nu voorzien van een eenvoudig keukenblok. De oude vloer van grijze en crème plavuizen is nog origineel. De trapopgang (0.05) die achter de middelste deur schuil gaat is nog volledig authentiek evenals de binnenzijde van de deur waar geen houtimitatie maar eeneenvoudiger sponswerk aanwezig is. De linker deur is feitelijk een zware kluisdeur die met een zwaar ijzeren slot af te sluiten (was). De kluis (0.06) heeft dikke muren en een eenvoudig gewelf, alles is in de oorspronkelijke zandsteenkleur geschilderd. Tegen de wanden zijn de oorspronkelijke houten schappen aanwezig.

productiehal B:

De productiehal (0.07) is in 1900 en 1902 ontstaan en is bouwkundig één ongedeelde ruimte is waarvan het shed-dak door de ijzeren constructie (omschreven in het hoofdstuk constructie) gedragen wordt. De ruimte zal vrijwel direct na de bouw door oplevering met houten wanden waarvan er nu nog één aanwezig is, opgedeeld zijn. Oude archieffoto's geven dan ook geen overzicht van de gehele ruimte maar tonen afdelingen. De vloeren zijn voorzien van een betonlaag, de wanden bestaan uit steens metselwerk in voornamelijk kruisverband. De wanden zijn wit gekalkt. Tegen de wanden zijn een tweetal rookkanalen aanwezig en nog twee series van gietijzeren steunen voor het aandrijvingsmechanisme van de gasmotor naar de naaimachines

Later ingebracht venster met geslepen en in lood gevat 'spiegelglas'.

Verbrede doorgang.

Interieur van het kantoor (0.08) in de productiehal.

Detail van scheidingswand met krijtvelden en notities.

Toilet (0.09).

Gietijzeren steun van een aandrijfjas.

Oude houten wand als afscheiding tussen de hal en opslaghokken en oud loket.

Toegang naar loketruimte.

Loketruimte 0.12 met doorbraken waarin hergebruikte oude ramen.

zoals volgens de vergunning van 1918 is aangevraagd. Aan beide zijden van de oostwand van de hal zijn diverse bouwsporen te zien die tonen dat de gevelopeningen zoals deuren en vensters bijgeplaatst, verplaatst of verbreed zijn. De opgeklampte poort die erin aanwezig is heeft dus een andere positie gehad maar is weldegelijk oud. Boven de deuren is waarschijnlijk de tekst 'VRIJHOUDEN' geschilderd. Naast de deur is een venster dichtgemetseld en wat verderop is een venster ingebracht. Het heeft geslepen en in lood gevat 'spiegelglas'. De herkomst is niet bekend. De meest linkse doorgang is waarschijnlijk in of na 1964 voor de bewegingsvrijheid van heftrucks verbreed. De oude situatie zien we op archieffoto 039562. De houten wand die een flinke hoek van de hal afscheid is gemaakt van eenvoudig regelwerk en naalddhouten g-g delen waar op zwart krijtvelden notities over verhandelde waren zijn achtergelaten.

In de zuidelijke hoek is een eenvoudig kantoor (1.08) en een toilet (1.09) van de hal afgescheiden. Een kantoor was op de vergunningstekening van 1918 al te zien. De huidige ruimte is als opslag in gebruik en heeft een keukenblok en de c.v installatie is hier geplaatst. Richting de hal zijn twee vensters en een dubbele deur aanwezig. Het toilet is eenvoudig afgewerkt en verder niet noemenswaardig. De schijnbaar onbenullige scheidingswand van kraaldelen met glaspui tussen de hal en de opslagruimtes kan al sinds de oprichting van het gebouw bestaan. De toegang (geschilderde aanduiding VERBODEN TOEGANG) naar een ingetimmerd loketruimte is uitgebouwd en bevindt zich naast de toegangsdeur tussen de opslaghal en de productiehal. Ook de deur is origineel uit 1902. Het geheel ademt een geleefde sfeer en is zeer op zijn plaats in deze werkruimte. Tegen de wand naar de opslagruimte 0.11 zijn de kapstokken voor personeel aanwezig. De dubbele deur met glas en roeden lijkt ooit te zijn verplaatst. De ramen die vanuit de loketruimte zicht gaven op de inkomende goederen zijn nu dichtgemetseld. De doorbraken zijn ooit ingebracht en gevuld met tweedehands ramen. Zo ook in de tegenoverstaande wand. Het, op zijn kant geplaatst, hergebruikt raampje boevn een oude radiator in de houten wand is waarschijnlijk het oudste onderdeel in de fabriek. De smederij (1.10) vult de hoek tegen de directiekamer. De restanten van het smidsvuur zijn nog herkenbaar, de inboedel is verwijderd. Hoe de ruimte er vroeger uitzag zien we op archieffoto 039567. De steeds scheidingswanden zijn afwijkend in een vlaams-verband gemetseld wat er op kan duiden dat deze ruimte niet tijdens maar kort na de bouw gerealiseerd is. De blindnis die aan de buitenzijde van de gevel zichtbaar is toont zich hier in de toepassing van een gemetseld wild-verband in een eenduidig kruis-verband. In de hoek is met een smeedijzeren traphek de trap naar de kelder aanwezig. De toog boven de doorgang is uit de muur gevallen. Noemenswaardig is de fraaie klinkerbestrating die in deze ruimte aanwezig is. Ook hier zijn restanten van de machinale aandrijving aanwezig.

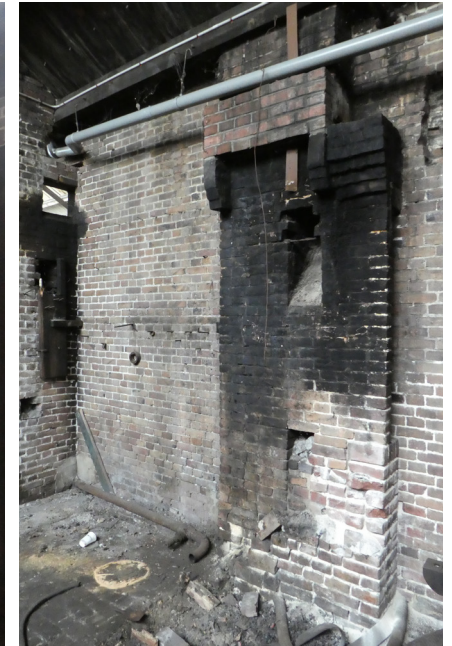
Hergebruikt raam in scheidingswand van kraaldelen.

Wand met kapstokken.

Smederij (0.10).

Restant van smidsvuur.

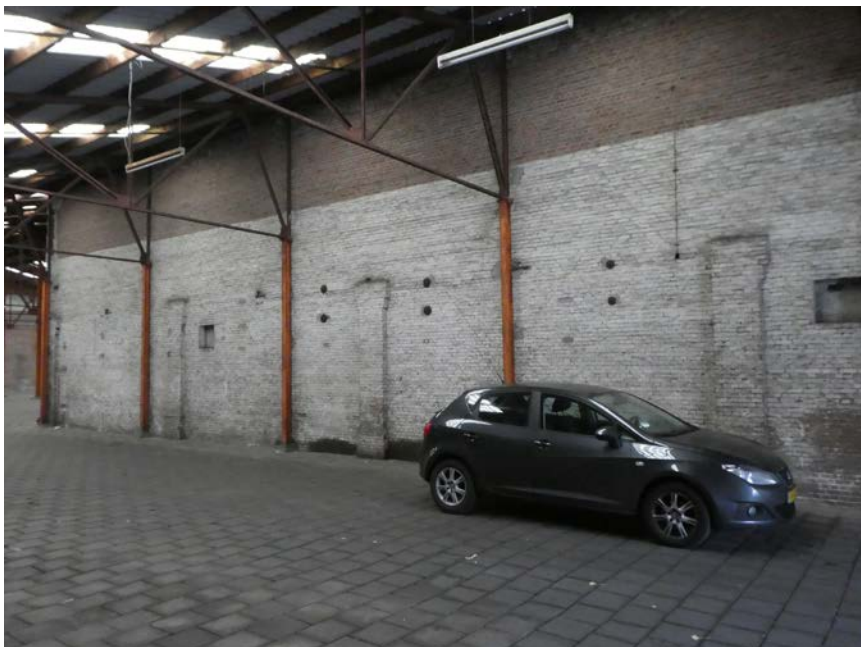
Ruimte 0.11.

Overzicht van smederij. In de rechter muur is aan de wisseling van het metsel-verband de blindnis te herkennen.

Naast de entree vanuit de opsagruimte naar de productiehal zijn twee vensters van een loket dichtgemetseld.

De stalen spanten volgen een ander stramien dan de oude steunberen van de muur van de productiehal.

opslaghal C:

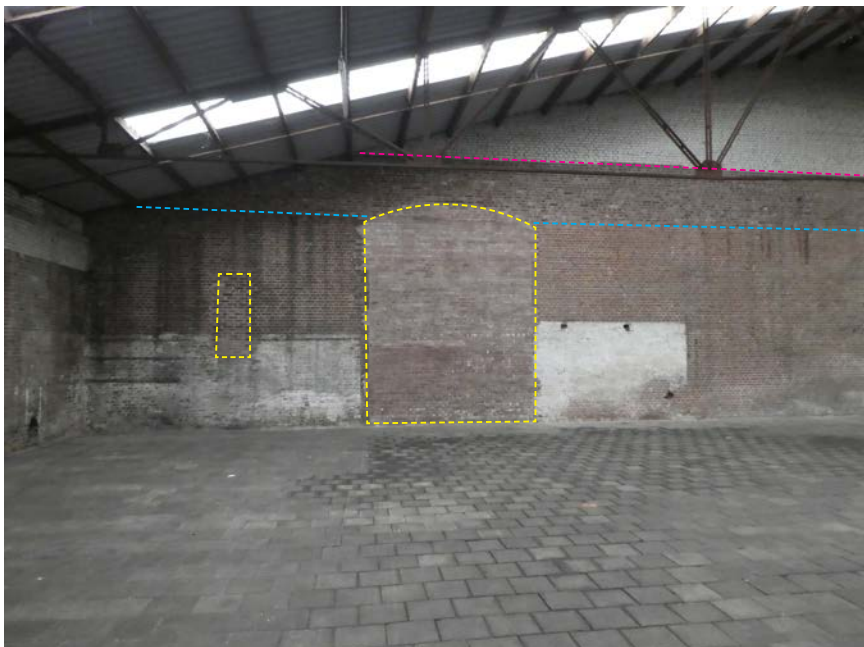
De ruimte die als voormalige stro-opslag en later als opslag voor pallets glaswerk diende heeft een L- vorm. Een smal gedeelte aan de straat naast de voormalige productiehal en een vierkant breed gedeelte aan de oostzijde daarvan. De buitenmuren van deze ruimte zijn in 1917 gebouwd. De zuidmuur is samen met de dakconstructie (beschreven in het hoofdstuk constructie) in 1964 nieuw en met steunberen opgetrokken in kalkzandsteen. Bij de vervanging van het dak werden alle buitengevels opgehoogd. Waar voorheen wolfseinden aanwezig waren tekent die ophoging zich het duidelijkst af. De grote doorgang naar het achterterrein die door de verkoop van het terrein niet meer nodig was werd dichtgemetseld. Ook overige gevelopeningen in de noordmuur werden dichtgemetseld. De toiletgroep uit 1917 werd verwijderd maar is tot op de dag van vandaag door de uitbraaksporen nog goed afleesbaar. De scheidingsmuren met de voormalige productiehal dateren uit de periode 1900-1902 en hebben de brand van 1916 overleefd. De muren zijn deels gecementeerd maar door verstoringen in het metselwerk zijn dichtgezette muuropeningen goed af te lezen. De noordelijke scheidingsmuur heeft als buitenmuur gediend en heeft steunberen die op een gelijke afstand staan met de constructie van de productiehal (B). Voor de vernieuwing van de opslaghal na de brand in 1916 is deze muur reeds opgehoogd. Nabij de grote houten harmonicadeuren aan de straatzijde zijn twee openingen omstreeks 1905-06 ingehakt en later met kalkzandsteen (1964) dichtgemetseld. Tussen de steunberen in zijn gietijzeren ankerd te zien die dienen om de steunen van de aandrijfassen te verankeren. De oostelijke scheidingsmuur tussen gebouwdelen B en C is altijd een binnenmuur geweest. Bij diverse veranderingen in de indeling van de ruimte heeft men muuropeningen verplaatst, ingebracht of verplaatst. Naast de oude verplaatste deur is een restant van een segmentboog te zien, rechts ervan twee vensters en een bouwnaad. De rechtse deur is na 1964 verbreed. In top van de gevel is een opening dichtgemetseld. Door die opening kon men waarschijnlijk, voor onderhoud, vanuit de oude opslagruimtes de sheddaken van de productiehal bereiken. De huidige stalen damwandprofielen van het dak zijn in 1997 in plaats van de oude asbesthoudende golfplaten aangebracht. De vloer van de hal is volledig met betontegels bestraat.

In de noordwand van deze ruimte zijn de drie toiletten met vensters en de naastgelegen urinoirs nog goed te herkennen.

Overzicht van de opslaghal met op de achtergrond de oude muur van de voormalige productiehal.

In de oostwand van deze ruimte zijn diverse bouwsporen aangetroffen die duiden op verhoging van de muur en het dichtzetten van gevelopeningen.

De westelijke muur van de opslaghal

Zolder 1.01.

Rookkanaal op zolder 1.01 en doorgang naar 1.02.

Zolder 1.02 met in de hoek de behuizing van de oude verwarmingsinstallatie, strohulzen zijn als isolatie gebruikt.

Rookkanaal op zolder 1.02.

3.3.3 Verdieping / Zolder

Enkel boven de kantoorvleugel is een verdieping aanwezig. De ruimte is nooit anders dan als zolder in gebruik geweest. Een houten trap met onderkwart en bordes leidt naar de twee zolderruimtes die onder de twee zadeldaken schuil gaan (1.01 en 1.02). Door een opening in de scheidingsmuur, waar het dakvlak opgelicht is, zijn de ruimtes gekoppeld. Het trapgat is afgeschermd met een houten traphek. De vloeren bestaan uit de houten delen die deel uit maken van de constructieve vloer. De wanden zijn eenboudig gestuct. De naal dhouten dakconstructie (in het hoofdstuk constructie beschreven) is overal in het zicht. Een rookkanaal op de eerste zolder verraad de plaats waar voor het verwijderen van de gang op de begane grond waarschijnlijk een hoekschouw gestaan heeft. een ander rookkanaal in de tweede zolder combineert de kanalen van de haard in de smederij en diende voorheen waarschijnlijk een schouw in de directiekamer, die bij een verbouwing waarbij centrale verwarming werd aangelegd, verwijderd is. De restanten van de installatie die destijds is aangelegd is in de hoek nog aanwezig. Leidingwerk is toepasselijk met strohulzen omkleed.

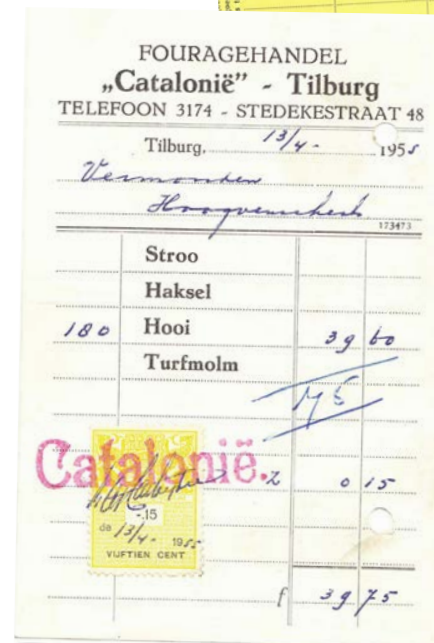
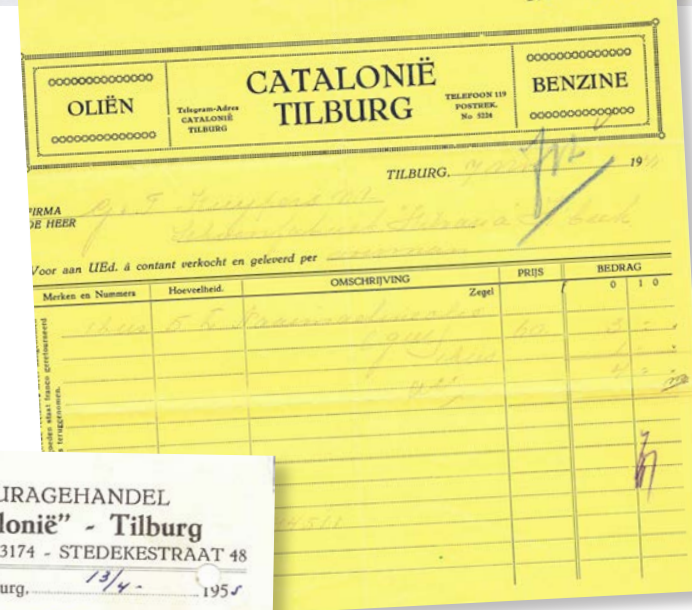
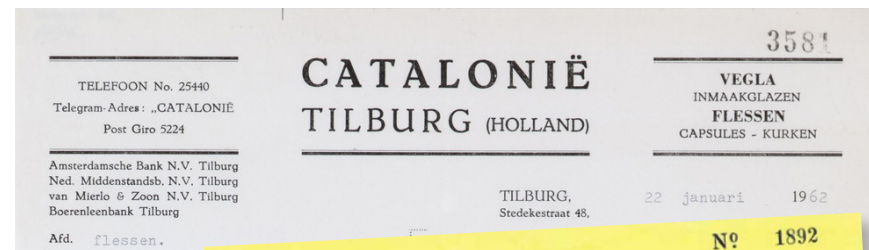
3.3.4 Losse inboedel

Onder de losse inboedel kunnen we de harstenen aanrijstenen beschouwen. Er zijn minimaal drie stuks van de oorspronkelijk 4 stenen aangetroffen. Allen bij de stalen toegangspoorten aan de straat en achter op het terrein. De smeedijzeren restanten van de machinerieën die op aan aantal muren en in de smederij nog aanwezig zijn zijn aan de wanden bevestigd maar zijn feitelijk niet bouwkundig. gezien het karakter van het gebouw zijn ze er wel onlosmakelijk mee verbonden.

In de kloostertuin is nog een (beschadigd) hardstenen afdeksteen van de straatmuur van het Clarissenklooster aangetroffen. De afdekking heeft deel uitgemaakt van de muur en poort die voor de entree van het klooster gestaan heeft. De muur is waarschijnlijk voor een ruimere inrit gesloopt. De muur is in zijn ongerepte staat nog op een archiefphoto (025407) in het Regionaal Archief Tilburg te vinden.

Vloeiblad Van de firma H. Verbunt van Dijk te Tilburg kerkelijke kunst op elk gebied. Ned. R.K. Zuivel en margarinebewerkingbond St. Antonius afd. Tilburg opgericht 1 oktober 1916. ca. 1916. RAT 041348

Fouragehandel Catalonië, Olie en Benzinehandel Catalonië, Catalonië inmaakflessen, capsules en kurken. Bron: Harrie Schoenmakers

4. Waardestelling

4.1 Cultuurhistorische waardestelling

4.1.1 Algemeen historische waarden

Het pand Stedekestraat 48 'Stroohulzenfabriek Catalonië' heeft cultuurhistorisch belang als uitdrukking van de plaatselijke aan de wijnhandel gerelateerde industrie productie van stro-hulzen. Het gebouw is vanaf 1900 permanent in gebruik geweest als productie- of handelshuis van strohulzen en glasverpakkingen. Daarnaast had de eigenaar de firma Verbunt - Van Dijk en later H.J.M. Van Diessen er een fouragehandel en handel in olie en benzine en later ook een papiergarensponnerij. Het gebouw heeft een belangrijke positie in de Nederlandse oorlogshulp die in Tilburg, ten behoeve van Belgische vluchtelingen, tijdens de eerste wereldoorlog op gang kwam. Het pand diende onder andere als 'broodfabriek' voor de Antwerpse regio en de huisvesting van militairen. In de tweede wereldoorlog diende het gebouw de Duitse bezetter die de productie van stro-hulzen voor de drankvoorraad voor het oostfront op gang hielden.

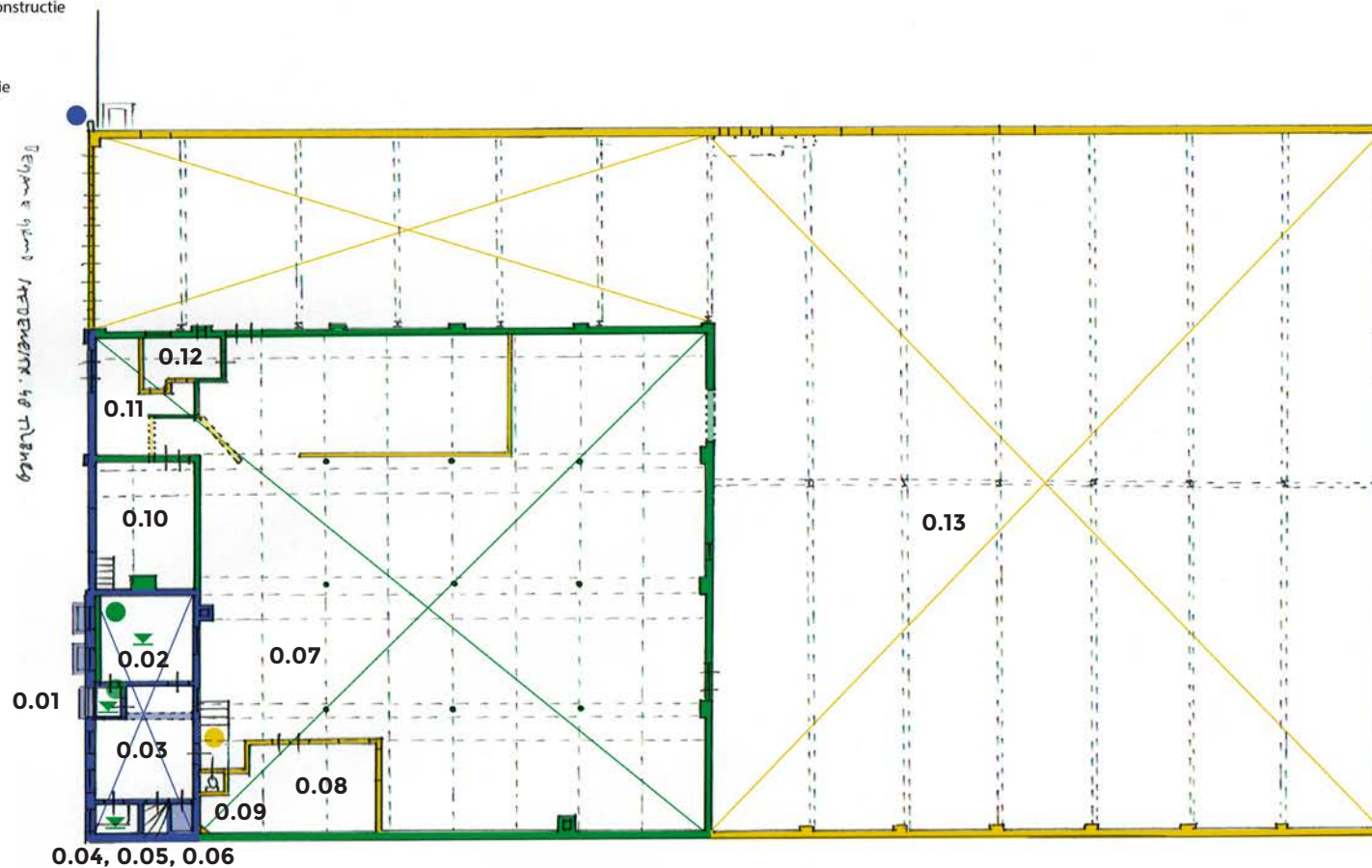
4.1.2 Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden

Het pand is een fraai voorbeeld van de nieuwe fabrieksbebouwing die, samen met woningen, aan het eind van de negentiende eeuw, begin twintigste eeuw in de voormalige agrarische velden tussen de hergangen gebouwd werd. Het gebouw vormt architectonisch, door de verhoogde vloeroppervlak van de kantoorvleugel, de topgevels aan de straat en de hoge blinde schermgevel een hoogtepunt in de woonbebouwing aan de Stedekestraat. Het is op te vatten als het laatste fraaie voorbeeld van een in de wijk opgenomen fabrieksgebouwen in de Stedekestraat. De huidige ruimtelijkheid van het gebouw is in 1905-06 bepaald. Na de grote brand van december 1916 is de hal in 1917 herbouwd en in 1964 gemoderniseerd.

4.1.3 Architectuurhistorische waarden

Het door architect A.G. de Beer (Leerling van P.J.H. Cuypers en o.a. architect van de Hasseltse kerk) ontworpen pand is, op enkele kleine veranderingen na, nagenoeg in zijn meest authentieke staat aanwezig. De vormgeving van met name de straatgevel van Catalonië trekt aandacht door de twee topgevels, de blinde schermgevel en de abstracte gevel met hoge harmonicadeuren (1964). Catalonië vormt een uitzonderlijke positie binnen het Tilburgse oeuvre van architect A.G. de Beer (veelal kerken, kloosters en woonhuizen). De straatgevels van bouwdelen A en B zijn in een neorenaissancistische bouwstijl vormgegeven en in een zeer authentieke en gave staat bewaard gebleven. Het interieur van de achter deze gevel liggende binnenruimtes is in de staat van omstreeks 1937 bewaard. De ruimtelijkheid en bouwkundige details zoals de paneeldeuren met houtimitatie en raamontimmeringen zijn nog onveranderd sinds de bouw in 1900-1902.

- waardering
- hoge monumentwaarde
 - positieve monumentwaarde
 - indifferente monumentwaarde
 - vloer
 - interieurelement
 - balklaag, plafond of kapconstructie
 - ruimtelijke waarde
 - zichtas of ruimtelijke relatie

Waarderingstekening: begane grond.

4.1.4 Bouwhistorische waarden

Bouwhistorische waarden zijn bij Catalonië minimaal aanwezig en minder belangrijk dan de gaaf bewaarde onderdelen van de oudste bouwdelen die naar ontwerp van A.G. de Beer gerealiseerd zijn.

4.1.5 Cultuurhistorische waardenstelling tuinmuur Clarissenklooster

De tuinmuur van het Clarissenklooster maakt integraal deel uit van het kloostercomplex. De besloten tuin is in het stedelijk gebied van Tilburg een zeldzaamheid te noemen. De muur is ook van volkenkundig belang vanwege de aanwezigheid van de zeven statie-kapellen en het prieel met Mariagrot waardoor de kloosterlingen in de rondgang langs de kapellen de Zeven smarten van Maria konden aanschouwen. Betreft de architectuur is de muur in een even sobere trant gebouwd als het klooster zelf. Het architectonisch hoogtepunt is het prieel waarin we door e houten opbouw van vakwerk en kraaldelen de 'chaletstijl' herkennen. De muur vertegenwoordigt een beperkte bouwhistorische waarde. Het enige bouwspoor betreft de ophoging die waarschijnlijk een direct gevolg is van het groeiende Catalonië-complex. De ophoging heeft in ruimtelijke zin tot een betere beslotenheid geleid dan de oorspronkelijke hoogte deed.

4.2 Interne waardestelling

In de waardestelling zijn de monumentwaarden van het perceel, het object en de onderdelen onderling vergeleken en geëvalueerd als hoge-, positieve- of indifferente monumentwaarde. Bijbehorend aan de tekstuele waardestelling zijn representatietekeningen in dit rapport opgenomen. Deze tekeningen bieden een inzichtelijk handvat om de tekstuele waardestelling te begrijpen maar kunnen nimmer los van de tekstuele waardestelling geïnterpreteerd worden.

Hoge monumentwaarde: blauw

Deze zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het geheel. Voor deze onderdelen is restauratie en conservatie gewenst. Ze worden bewaard in hun huidige toestand of gerestaureerd (storende verbouwingen kunnen ten gunste van hoog gewaardeerde onderdelen verwijderd worden). Hierdoor wordt de ruimte maximaal geherwaardeerd.

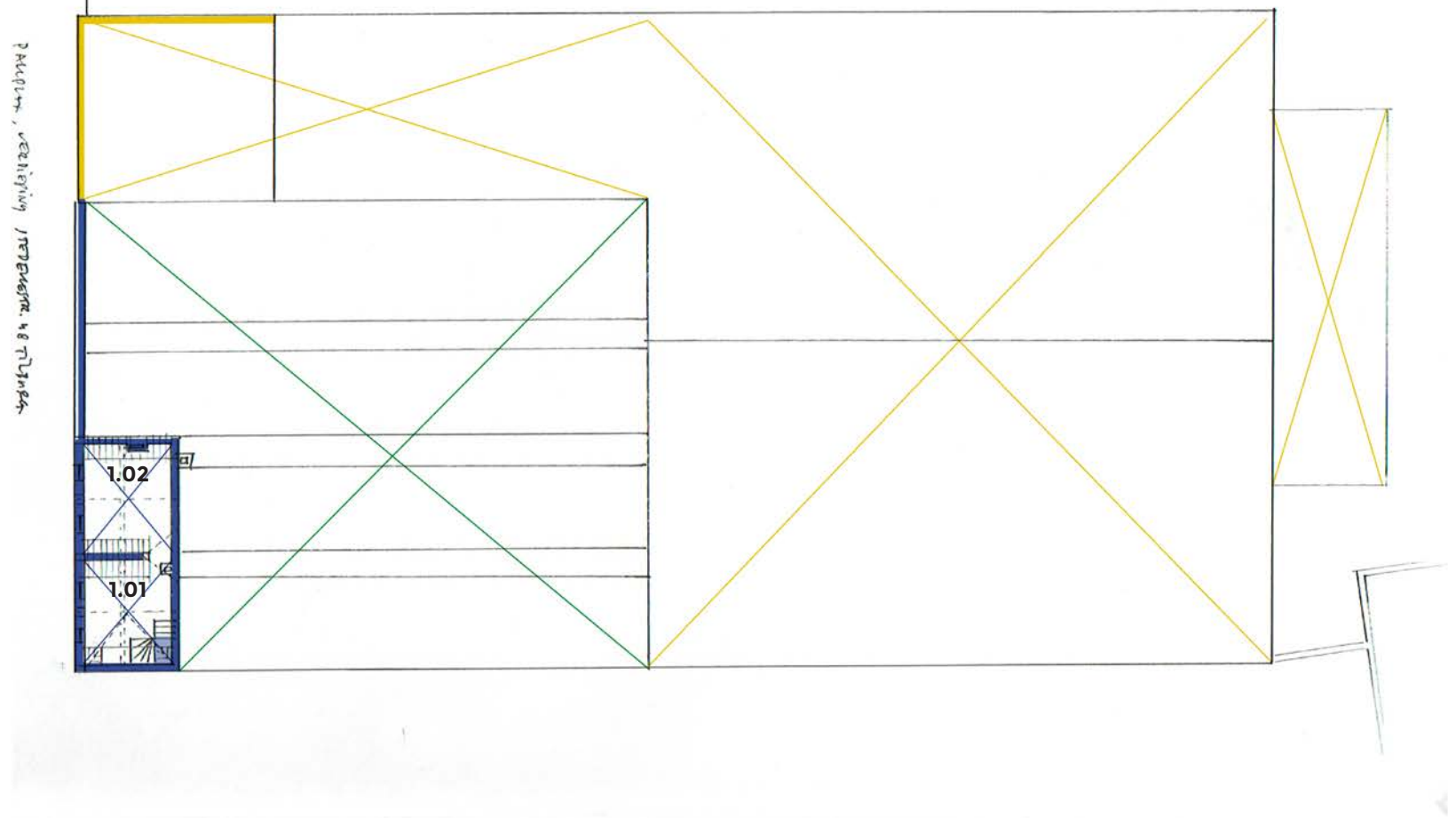
Positieve monumentwaarde: groen

Deze zijn van belang voor de structuur en/of de betekenis van het geheel. Hiertoehoren o.a. ingrijpend gerestaureerde elementen (of volledig vervangen naar oorspronkelijk model) waarbij de erfgoedwaarde hersteld of behouden werd. Ingrepen en aanpassingen die nodig zijn voor het goed functioneren van het gebouw zijn mogelijk, maar met respect voor het originele gebouw.

Indifferente monumentwaarde: geel

Deze zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het geheel. Hiertoehoren

- waardering
- hoge monumentwaarde
 - positieve monumentwaarde
 - indifferente monumentwaarde
 - vloer
 - interieurelement
 - balklaag, plafond of kapconstructie
 - ruimtelijke waarde
 - - zichtas of ruimtelijke relatie

Waarderingstekening: verdieping.

behoren ook nieuwe ingrepen of toevoegingen die met respect voor de historische context zijn uitgevoerd. Voor deze onderdelen is behoud niet essentieel, wijzigingen en/of vervanging zijn mogelijk.

4.2.1 Hoge monumentwaarde

De onderdelen met een hoge monumentwaarde zijn gewaardeerd zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het geheel. Voor deze onderdelen is een restauratieve en conserverende aanpak aan te bevelen. Ze moeten worden bewaard in hun huidige toestand of gerestaureerd.

- Het belangrijkste onderdeel van het voormalige fabriekspand Catalonië is de voorbouw van de bouwdelen A en B, respectievelijk de kantoorvleugel met zijn topgevels en de recht afgesloten schermgevel van de productiehal. Zowel het hele kantoor en de volledige productiehal nog in een zeer authentieke staat verkeren, zoals die in 1900-1902 gebouwd zijn, vertegenwoordigen de 'voorbouwen' daarvan de meeste monumentale waarden.
- De straatgevels en daken (A) zijn in een zeer authentieke staat waarbij alle metselwerk gaaf is gebleven, cement en natuursteen nog niet geschilderd zijn en nagenoeg alle houtwerk (op de verdiepingsramen na) nog aanwezig is. De verplaatsing van de deuren in de gevel van bouwdeel B doet daar geen afbreuk aan.
- De gevels zijn een fraaie representant in het oeuvre van architect A.G. de Beer die vanaf de bouw tot ver in de twintigste eeuw alle mutaties van het gebouw vormgaf.
- De harstenen aanrijstenen die 'los' als bestrating op het erf aanwezig zijn behoren tot de fase 1917 toen de opslagplaats na een grote brand herbouwd werd.
- De hoofdstructuur van de kantoorvleugel krijgt samen met de aanwezigheid van de kluis en dakspanten vanwege de hoge gaafheid een hoge monumentwaarde.
- Betreft de interieurafwerkingen zijn de authentieke paneeldeuren en raamomlijstingen met houtimitaties en de gestucte draagbalk met sierconsoles van omstreeks 1937 van hoge monumentale waarde.

4.2.2 Positieve monumentwaarde

De positief gewaardeerde onderdelen zijn op zichzelf van een hoge kwaliteit maar zijn in mindere mate van belang voor de beleving van de met hoge monumentwaarde gewaardeerde onderdelen. Dit kan komen doordat deze onderdelen ontstaan zijn in een andere bouwperiode of aanmerkelijk minder architectonische kwaliteit hebben of minder representatief zijn voor de historie van dit specifieke gebouw dan de hierboven omschreven gebouwdelen.

- De houten dakconstructie van sheddaken met ijzeren kolommen liggers en trekstangen is een mooi voorbeeld van de overgang van het bouwen in hout naar bouwen in staal, samen met de gemetselde muren die de productiehal omsluiten worden door gaafheid in detail daar positieve

monumentwaarden aan toegekend.

- Interieurafterwerkingen zoals de houten vloer in de directiekamer, de lambriseringen met verbouwde deuren (beplating en loket) en het tegelwerk in de hal zijn kenmerkende interieurkenmerken die behoren bij de verbouwing uit de jaren '30 (enkel de glas-in-lood ramen uit die tijd ontbreken).
- Originele tegelvloer in de keuken.
- Enkele binnenwanden in het berggedeelte en de haard, vloer en traphek van de smederij zijn onmiskenbaar op zijn plaats in de fabriekssfeer. De wanden maken hoogstwaarschijnlijk deel uit van de inrichting van de eerste bouwtijd en zijn meermaals aangepast of verplaatst. Dat heeft echter niets afgedaan aan het karakter van deze onderdelen. Door de zeldzaamheid krijgen deze onderdelen een positieve waardering.

4.2.3 Indifferente monumentwaarde

De indifferent gewaardeerde onderdelen zijn minder gewaardeerd door de beperkte bijdrage die ze hebben op de ruimtelijke staat van het gebouw, de beperkte architectonische of bouwhistorische kwaliteit of de geringe bijdrage die de onderdelen hebben op het verhaal van het gebouw.

- Bouwdeel C, de opslagruimte is in 1917 gebouwd en in 1964 door het inbrengen van een nieuwe constructie en dak sterk aangepast. De buitenwanden zijn op weinig subtiële wijze behandeld en de bouwsporen die dat heeft opgeleverd zijn niet interessant of karakteristiek. Hoewel de grote harmonicadeuren voor het gebouw inmiddels zeer karakteristiek zijn zijn daar geen monumentale waarden aan toe te kennen. De dakconstructie is door zijn schaal indrukwekkend maar niet bijzonder genoeg om daar monumentale waarden aan toe te kennen.
- Kantoor 0.08 en toiletruimte 0.09 hebben geen enkele ruimtelijke toevoeging of monumentale waarde.
- Enkele wanden in de productiehal zijn op zichzelf al vrij oud maar meermaals van plaats gewisseld.
- trap naar kantoor.

4.2.4 Interne waardenstelling Tuinmuur van Clarissenklooster

Hoge monumentwaarde

- Hoofdvorm en bakstenen uitwerking van driezijdige muur met met verhoging en 5 kapellen en prieel met Mariagrot.
- Dakopbouw van Prieel met paarse-leisteen in maasdekking en front van kraaldelen in 'chaletstijl'.
- Inrichting van prieel met Mariagrot van rotsen van IJzeroer in cement. In de wand zijn een nis t.b.v. mariabeeld en enkele bloembakken opgenomen.
- Inrichting van 1 kapel van rotsen van IJzeroer in cement.

Positieve monumentwaarde

- 2 restanten van kapellen, behoren tot de 7 kapellen die deel zijn van de zeven Smarten van Maria.
- restanten van liggende kassen in tuin.

Indifferente monumentwaarden

- recente aanbouw in hoek van tuinmuur en houten berging tegen muur.

5. Aanbevelingen

5.1 algemene aanbevelingen:

- Hoge monumentwaarden kunnen u misschien afschrikken. Dat is niet nodig als men bij eventuele verbouwingen de gedachten op een minder voor de hand liggend spoor zet. Voor bijvoorbeeld de kleinere ruimtes, die op het eerste gezicht een beperking lijken, kan gezocht worden naar een functie die er beter in past. Naast hoge monumentwaarden geeft een waardestelling ook positieve en indifferente waarden aan gebouw-onderdelen. Op deze plekken kan gezocht worden naar inpassingen of ingrepen die elders niet wenselijk zijn.

- Het monumentale pand laat zijn jongste geschiedenis als eerste zien. Bij onderhoud of een verbouwing kan het zijn dat de oudere lagen van het gebouw zich openbaren. Een opname van onderdelen kan dan nieuwe informatie opleveren. Zo kunnen bepleisterde wanden bij ontleistering oudere muurdelen tevoorschijn halen en kunnen geverfde onderdelen oude kleuren aan het licht brengen.

- Het is voor een monument belangrijk dat de inspiratie voor ingrepen of nieuwe toevoegingen geen conflict oproepen met het bestaande. Het kan een logischere keuze zijn om de nieuwe ingrepen geïnspireerd te laten zijn op het bestaande gebouw. Dat kan de ene keer in een traditionele vorm, de andere keer op een meer eigentijdse wijze. Ontdek ten eerste het gebouw. Dit bouwhistorische onderzoek kan een handleiding zijn om samen met een kundig (restauratie) architect of bouwkundige een leidend verhaal te bedenken dat u helpt om de juiste keuzes te maken.

- In veel gevallen worden nieuwe onderdelen 'reversibel' gemaakt. Daarnaast zijn de nieuwe onderdelen vaak afleesbaar ten opzichte van het 'oude werk'. De gedachte hierbij is dat in de verdere toekomst de ingrepen aan het monument ongedaan gemaakt kunnen worden zonder het monument te beschadigen.

5.2 specifieke aanbevelingen:

De hoge harmonicadeuren uit 1964 zijn inmiddels een herkenbaar beeld van de fabriek geworden. Dat komt voornamelijk door zijn abstractie. Omdat er aan dit element indifferente monumentwaarden toegekend zijn is behoud niet gegarandeerd. Het is aan te bevelen om bij vervanging op deze plaats wederom te kiezen voor een abstracter of sober beeld zodat de aandacht vooral uitgaat naar de gebouwdelen A en B.

Het is voor het pand Stedestraat 48 opvallend hoe gaaf, ondanks de vele bouwactiviteiten, de

straatgevels nog in de staat van de bouw uit 1900-1902 zijn gebleven. De geschilderde afwerking van de kozijnen is het enge onderdeel dat van het oude beeld afwijkt. Het zou in dit geval goed zijn om bij toekomstige restauratie ervoor te kiezen om niet blind de huidige kleurstelling te volgen maar een reconstructie van de situatie 1902 te overwegen. Dan zal het meest typerende architectuurbeeld van dit pand ook door de kleur ondersteund worden. Archiefphoto's tonen aan dat de kozijnen van het kantoor donker waren. De exacte kleur kan wellicht door stratigrafisch onderzoek aan het licht komen en een inspiratie zijn voor een toekomstige situatie.

De gevels zijn niet slecht maar sommige delen van het metselwerk is minder nauwkeurig en met cement in plaats van kalkmortel opgevoegd. Geadviseerd wordt om de gevels NIET te reinigen en het voegwerk enkel plaatselijk te verbeteren. Op die manier kan het oude patina op de gevels blijven.

Het valt te waarderen als er bij de mogelijke aanpassingen van de productiehoele (positieve waardering) onderdelen in de nieuwe gebouwdelen opgenomen worden of op een herkenbare wijze nabij de oorspronkelijke plek terugkeren.

De letters 'TILBURGSCHE STROOHULZENFABRIEK' die we trots bovenaan de schermgevel op archiefphoto zien zijn niet meer aanwezig. Het lege vlak vraagt echter om een invulling. De oorspronkelijke tekst zal erg op zijn plaats zijn doch zou gezien de afwezigheid (vooralsnog) van elk spoor ook ruimte laten voor een creatieve nieuwe (gepaste) invulling.

Het interieur van de kantoorruimte is feitelijk nog in de staat van omstreeks 1937. Het oude interieur is slechts minimaal gewijzigd door een enkele doorbraak en de toevoeging van lambriseringen en een radiatorkast. De oude directiekamer leent zich er het meest voor om dat beeld te gebruiken. In de andere ruimtes is de sfeer van 1900 nog erg sterk aanwezig.

Het vermoeden bestaat dat er naast de huidige kelder ook onder het overige deel van het oude kantoor een kelder aanwezig is.

De onderdelen die deel uit hebben gemaakt van de oude machines zijn als losse inboedel weerloos. Geadviseerd wordt om die onderdelen op de plek her te gebruiken of op een alternatieve manier zichtbaar te maken.

Tuinmuur van het Clarissenklooster

De kloostertuin is klooster-waardig aangeplant en lijkt nog een restant van de geestelijken waarvoor het klooster gebouwd is. De beplanting is zeer divers en lijkt met reden en mogelijke symbolieken te zijn geplant. Onderzoek naar inrichting en beplanting van kloostertuin valt niet binnen onze disciplines. Een landschaps- of tuinonderzoeker kan uitsluitsel geven over de historische waarden van de beplanting en de inrichting van de tuin.

De kloostertuin is een bijzondere stille plek die perfect aansluit bij de huidige functie als speciaal woongebouw. Men moet zich afvragen of die waarden van een omsloten tuin als geheime plek in de stad niet teveel verloren gaan bij het (permanent) openstellen voor publiek. De kloostermuur is integraal verbonden met het klooster en bestaat bij de gratie van de geslotenheid. Mochten er toch doorbraken in de muur gemaakt worden dan moet daar met zorg over beslist worden. De muur zelf vraagt daar namelijk allerminst naar.

In fysieke zin vraagt de kloostermuur om restauratie, mat name de staat van de kapellen en het prieel is niet goed. Het valt te waarderen als de hardstenen muurafdekking weer op zijn oude plaats aan de straatzijde terugkeert. Mogelijk dat dat te combineren is met toekomstige wijzigingen aan de inrichting van het voorterrein.

Het zou een uitgelezen kans zijn om na restauratie de muurkapellen te voorzien van een nieuwe 'statie' of een moderne vertaling van de Zeven smarten van Maria, wellicht in de vorm van moderne kunst in de (openbare) ruimte.

6. Literatuur- en bronnenoverzicht

Literatuur

Doevendans, C. H., Luiten, J. H., Mekel, I., & Rutgers, R. A. Stadsvorm Tilburg, historische ontwikkeling: een methodisch morfologisch onderzoek. Technische Universiteit Eindhoven / Gemeente Tilburg, 1993

Janse H., Houten kappen in Nederland 1000-1940, 1989

Uit tijdschrift TILBURG jaargang 29, deel 3. J. van Diessen, J. Soetens en R. van Putten Over miswijn, strohulzen en glasverpakkingen

Rien van der Heijden, Wisseling van directie, www.geheugenvantilburg.nl 2009

Archieven / Internet

Gemeente Tilburg Bouwarchief – historische bouwplannen

[www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl / kadasterarchief](http://www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl/kadasterarchief)

<https://www.monumententilburg.nl/monumenten/gebouwen-catalonie/>

<https://rkd.nl/nl/explore/images/174835>

<http://www.tijdmachinetilburg.nl/detailview.aspx?id=403>

<http://www.dehasseltvoor1832.nl/K/K842.html>

https://wikimiddenbrabant.nl/Verbunt,_Textielindustrie_H.J.M.

<https://www.online-begraafplaatsen.nl/zerken.asp?command=showgraf&grafid=106270>

<https://catalonieglass.nl>

<https://wikimiddenbrabant.nl/Clarissenklooster>

<https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/clarissen-klooster>

<https://www.geheugenvantilburg.nl/page/13473/het-toekomstige-stadsmuseum>

<https://cbgfamiliewapens.nl/zoeken?search=HLAKNL020925&collection=Familiewapens>

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Neorenaissance>

John van Lierop

ARCHITECTUUR BOUWHISTORIE RESTAURATIE

info@johnvanlierop.com | www.johnvanlierop.com
06 5469 7524 | Jan Heijnsstraat 29 | 5041 GB Tilburg